UPPDATERING AV KULTURHISTORISK DOKUMENTATION

OCH BEVARANDEPLAN 2022

Britt-Marie Lennartsson

GUNNARSJÖ KYRKOGÅRD

Hallands län, Västergötlands landskap, Gunnarsjö socken

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2022:28

KULTURMILJÖ HALLAND

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Länsmuseer, Kulturmiljö Halland
Uppdragsverksamheten, Halmstad 2022
Kulturhistorisk dokumentation och bevarandeplan 2022
Bild framsida: Gunnarsjö kyrkogård och kyrka sedda från sydost. Foto: Britt-Marie Lennartsson. (Foto nr: 2022-35-)
Layout: Britt-Marie Lennartson
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet
Diarienr 2021/403

INNEHÅLL

INLEDNING 4
- Metod 4
- Skötsel av kulturhistoriskt värdefulla gravanordningar 6
- Återanvändning 6
- Kyrkogårdens skydd 7

Allmän kyrkogårdshistorik 8
- De första kyrkogårdarna 8
- Skillnad mellan norr och söder 8
- Gravarna på de medeltida kyrkogårdarna 9
- Vegetationens renande betydelse 9
- 1900-talet – mot en förenkling 10
- Dagens trender 10
- Gravvårdarnas utveckling 11

HISTORIK 14
- Gunnarsjö socken 14
- Gunnarsjö kyrka 15
- Gunnarsjö kyrkogård 16
- Byggnader på kyrkogården 19

BESKRIVNING AV GUNNARSJÖ KYRKOGÅRD 20
- Placering och omgivning 20
- Omgärdning och entréer 20
- Planform och gångvägar 22
- Kvarterens karaktär 25
- Vegetation 28
- Övrigt 29
- Gravvårdar på Gunnarsjö kyrkogård 30
- Sammanfattande karakteristik 35

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH BEVARANDEFÖRSLAG 36
- Riktlinjer för kyrkogården som helhet 36
- Riktlinjer för mycket värdefulla gravar, klass 1 37
- Riktlinjer för värdefulla gravar, klass 2 37
- Generella riktlinjer för alla gravvårdar 38
- Riktlinjer för varje enskilt kvarter och dess gravvårdar 39

KÄLLOR 40

Bilaga 1. klass 1 och 2-gravar på Gunnarsjö kyrkogård - kartor 41
- Klass 1 och 2-gravar i kvarter A och B 42
- Klass 1 och 2-gravar i kvarter C-H 43

Bilaga 2. Kulturgravar på Gunnarsjö kyrkogård - tabell 44

Rapporter från Kulturmiljö Halland 2022 56

INLEDNING

Kyrkomiljön är ofta bygdens äldsta kulturmiljö. Kyrkogårdar och begravningsplatser representerar ett religiöst och kulturellt arv men har även ett stort miljöskapande värde för den omgivande bygden.

Kulturmiljölagen säger att kyrkogårdar skall bevaras och vårdas så att deras kulturhistoriska värde inte förvanskas eller förändras. En bevarandeplan för kyrkogården ger möjlighet till kunskap och inblick i kyrkogårdsmiljön, dess historia. Den ska precisera kulturhistoriska värden i syftet att verka som underlag och vägledning för pastoratets eget arbete för framtida skötsel och planering av kyrkogården. Den kan även vara till hjälp i kontakten med allmänhet och myndigheter.

Bevarandeplanen är ett rådgivande underlag. Även ändringar som är i linje med en bevarandeplan kräver tillstånd från länsstyrelsen enligt Kulturmiljölagen kapitel 4.

Denna bevarandeplan är en uppdatering av en kulturhistorisk kyrkogårdsinventering med bevarandeprogram utförd 2011 (2011-05-23) av Niras, Henrik Ogstedt. Stora delar av rapporten är i stort den samma. Då det är mer än tio år sedan den utfördes fanns ett behov av en översyn av materialet och urvalet.

Uppdateringen är utförd av Kulturmiljö Halland, Hallands kulturhistoriska museum på uppdrag av Veddige-Kungsäters församling.

Fältarbetet och arbetet med analys och rapport utfördes under april-juni 2022 av bebyggelseantikvarie Britt-Marie Lennartsson.

Metod

Undersökningen har avgränsats till att behandla områdena innanför kyrkogårdens omgärdning. Kyrkogården och dess närmsta omgivningar beskrivs översiktligt i avsnittet ”Beskrivning”. Den tidsmässiga avgränsningen bakåt i tiden är satt till så långt som det finns tillgängligt arkivmaterial.

Beskrivningen av kyrkogården från 2011 har kompletterats med nya foton samt med eventuella förändringar sedan 2011. Kyrkogården har beskrivits översiktlig vad gäller de närmaste omgivningarna, läget i landskapet, omgärdning, ingångar, vegetation, planform, gångsystem och byggnader. De olika kvarteren har beskrivits och karakteriserats. Kyrkogårdens vegetation har mycket översiktligt berörts i inventeringen. I huvudsak har de trädslag och buskar som har ett dominerande inslag på kyrkogården registrerats. Beträffande varje enskild gravvård, har inga typer av planteringar nämnts, utom i de fall där planteringen har ett större värde för gravvårdens gestaltning eller bedöms vara av äldre slag till exempel buxbom eller sedum.

Fotografering har utförts med digital kamera och finns sparad på Kulturmiljö Halland under diarienummer 2021-403, film 2022-35.

Avsnitt om historik har kompletterats med åtgärder utförda sedan 2011.

Selektiv gravinventering

Den stora förändringen i materialet har skett vad gäller den selektiva gravinventeringen från 2011. Antalet utpekade gravvårdar har utökats från 41 till 77 stycken, men framför allt ***har en annan klassificeringsmetod använts än den från 2011.*** Urvalet av gravvårdar i den selektiva inventeringen har gjorts med utgångspunkt i den klassificering som Centrala Gravvårdskommittén, CGK, presenterat i skriften *Gravvårdar – Allmänna råd för bevarande och återanvändning*, 1998, samt *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordning,* 2007. Här används ***klass 1/Mycket värdefulla gravvårdar*** och ***klass 2/värdefulla gravvårdar***.

- ***Klass 1/Mycket värdefull*** utgörs av gravvårdar med stort kulturhistoriskt värde som skall bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas och bör bevaras på ursprunglig plats i ursprungligt skick. CGK:s generella riktlinje är att denna klass i huvudsak berör gravvårdar fram till 1800-talets mitt. Senare tillkomna vårdar kan ev. komma ifråga om de representerar en person av historisk betydelse,

ett sällsynt eller historiskt yrke, skildrar en händelse eller sentens eller är tillverkat i ett unikt material.

- ***Klass 2/Värdefulla*** utgörs av gravvårdar med kulturhistoriskt värde som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller är betydelsefulla för ett kvarter eller en speciell tidsepok. Denna klass berör främst vårdar från senare delen av 1800-talet fram till mitten av 1950-talet. De är konsthistoriskt eller stilhistoriskt värdefulla, tidstypiska, hantverksmässigt eller tekniskt värdefulla. Dessa vårdar kan återanvändas, utan eller med försiktig omarbetning. De bör bevaras på ursprunglig plats eftersom de är värdefulla genom sin befintliga placering.

- ***Övriga gravvårdar*** utgörs av alla andra gravvårdar vilka inte har något påtagligt kulturhistoriskt värde. I denna klass ingår ofta vårdar från de senaste 40 åren, då det är svårt att anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på dessa. De är ännu rikt representerade och har ofta gravrättsinnehavare. Dessa vårdar kan återupplåtas och kan i vissa fall tas bort eller flyttas.

Samtliga inventerade vårdar har markerats på en karta över kyrkogården, se bilaga 1. Samtliga inventerade vårdar har också förts in i en tabell där klassificering, foto på gravvården, motiv till bevarande samt eventuella skador angivits, se bilaga 2.

Syftet med gravvårdsinventeringen är dels att ge ökad kunskap om intressanta vårdar, dels att öka förståelsen och kunskapen om olika exempel på vanliga och ovanliga gravvårdar som finns representerade på kyrkogården.

Kulturhistoriskt värde

Kännetecknande för värdefulla gravvårdar är att:

- De har stor betydelse för helhetsmiljön.

- De är tillverkade av material och med utformning som kan omarbetas utan att deras kulturhistoriska kvalitet minskas eller förvanskas.

- De är konsthistoriskt eller stilhistoriskt värdefulla.

Del av kvarter A vid kyrkans södra sida, när prästkragarna blommar.

- De är tidstypiska i dekorutförandet.

- De är hantverksmässigt eller tekniskt värdefulla.

Det kan vara svårt att bedöma i vilken grad objekt från vår egen tid uppbär ett kulturhistoriskt värde. Ingen enskild gravvård framställd efter 1950 har i denna dokumentation betecknats som kulturhistoriskt värdefull. Dessa är ännu rikt representerade på kyrkogården och det krävs oftast en tidsperiod på mellan 30 och 50 år för att kunna anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på objektet. Däremot har kvarter som härrör från senare tid bedömts uppbära ett kulturhistoriskt värde som helhet. Kriterier för kulturhistoriskt värde som använts har främst hämtats från CGK:s *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravvårdar,* 2007 och utgörs av:

- Alla gravvårdar tillkomna före mitten av 1800-talet eftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella revolutionen.

- Gravanordningar från mitten av 1800-talet till funktionalismens genombrott ca 1930 bör ägnad särskild uppmärksamhet, eftersom det även under denna tid finns en hantverksliknande tradition.

- Gravvårdar som är unika.
- Gravvårdar som är representativa för sin tid (fram till 1940-talet), helst i gruppsamverkan.
- Gravvårdar som ingår i arkitektoniskt uppbyggd kyrkogårdsdel.
- Alla kors, kedjor och staket av gjutjärn då de är en försvinnande liten rest av unik konstruktionsperiod.
- Gravvårdar utförda i lokalt material, tillverkningssätt eller som på annat sätt är unika för bygden t ex visar ålderdomliga yrken, utgör unika konstverk, speglar olika samhällsklasser, har unika och rika inskrifter eller har ett speciellt yrkesskickligt utförandegravplatser med unikt utförande eller skötselstandard t ex ovanliga gravramar, buxbomshäckar.
- Alla kvarvarande stenramar bör bevaras. Återlämnade stenramar kan återanvändas.

Skötsel av kulturhistoriskt värdefulla gravanordningar

Enligt Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen (1988:950) bör gravanordningar som tillfallit upplåtaren och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde räknas som fast anordning på begravningsplats. När det finns en kulturhistorisk inventering och värdering av de enskilda gravanordningarna och de kulturhistoriskt värdefulla är tydligt markerade på gravvårdskarta eller motsvarande (på plats), eller är uppförda i inventarieförteckningen (flyttade från sin plats och uppställda) så kan skötseln bekostas av begravningsavgiften.

Vissa äldre gravvårdar, som inte utgör fast anordning på begravningsplats, kan enligt 19 § för-ordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. räknas som kyrkligt inventarium och tas upp i församlingens inventarieförteckning.

Återanvändning

Varje gravvård bär på sin egen historia knuten till en tidsepok, till tidens stilideal, materialtillgång, bygdens näringar och till de personer över vilka vården är rest. På många håll i landet är det tradition att återanvända stenar, medan det på andra platser är helt främmande. För att bevara de kulturhistoriska värdena men ändå tillåta förändring och utveckling av kyrkogårdarna inom dess nuvarande gränser kan det vara en framkomlig metod att återanvända befintliga gravvårdar. När gravrättstiden gått ut och efterlevande saknas kan det bli kostsamt och tidskrävande för kyrkogårdsförvaltningen att fortsätta bedriva skötsel av vårdarna. Vid sådana tillfällen kan det vara lämpligt att återupplåta gravplatsen och gravvård till en ny gravrättsinnehavare. Återanvändning är även förenligt med kretsloppstänkandet och sparandet av jordens naturresurser för att skapa en hållbar utveckling av vår miljö.

Det är viktigt att omarbetning sker på ett för gravvården tidstypiskt sätt i fråga om bearbetning, utformning och utförande i övrigt. Den befintliga texten kan täckas över med en metallplatta med nya inskriptioner. I vissa fall kan det vara lämpligt att vända på vården och omarbeta baksidan till en ny framsida. Det är främst gravvårdar tillverkade av kristallina bergarter som granit, diabas, gnejs, labrador, porfyr och kvartsiter som är möjliga att omarbeta. Sedimentära bergarter som sandsten, kalksten, skiffer och marmor är olämpliga material att omarbeta och metoder för att omarbeta gjutjärn saknas. För att nå ett fullvärdigt resultat vid omarbetning krävs en högre grad av hantverksskicklighet och kunskap om sten än vid nytillverkning.

Kyrkogårdens skydd

Kyrkogårdens huvudman, Veddige-Kungsäters församling, är ansvarig för att vårda och underhålla kyrkogårdens kulturhistoriska värden enligt lagstiftningen. Nedan följer en sammanfattning av de lagar och förordningar som berör vården av våra begravningsplatser och dess kulturhistoriska värden samt kommentarer till lagstiftningen.

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950)

Kulturmiljölagen innehåller generella bevaranderegler för kyrkor, kyrkotomter, kyrkogårdar och begravningsplatser, liksom kyrkliga inventarier och fornminnen. På en äldre kyrkogård är det sannolikt att det finns fornlämningar såsom rester av äldre byggnader, murar och gravar, vilka kan beröras vid markarbeten. På Skogskyrkogården finns dock inga kända fornlämningar.

Kyrkogårdar och begravningsplatser anlagda före 1940 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Då Skogskyrkogården i Falkenberg anlades 1942 krävs inte tillstånd från länsstyrelsen för utvidgning och förändring. Det betyder dock inte att Skogskyrkogården inte har några kulturhistoriska värden som ska skyddas. Enligt kulturmiljölagen är det en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och ansvaret för delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön för att nuvarande och kommande generationer ska ha tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Kulturmiljölagen säger att alla begravningsplatser ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Det gäller även sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader, fasta anordningar som murar och portaler samt vegetation.

Begravningslagen (SFS 1990:1144)

I begravningslagen finns bland annat regler för förvaltning av begravningsplatser, gravrättsinnehavare och vad som gäller för gravvårdar som av kulturhistoriska skäl bör bevaras för framtiden. Gravrättsinnehavaren har rätt att bestämma gravanordningens utformning och utsmyckning, men upplåtaren kan begränsa gravrättsinnehavarens bestämmanderätt för att tillgodose god gravkultur. Det innebär exempelvis att på den del av kyrkogården som bedöms som kulturhistoriskt värdefull, kan upplåtaren ha föreskrifter rörande nya gravanordningars utformning för dess anpassning till helhetsmiljön. När en gravanordning har blivit uppsagd, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Om en gravanordning tillfallit upplåtaren och är av kulturhistoriskt värde skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig plats. (Begravningslagen, 7 kap, 26–28, 37)

Plan- och bygglagen (SFS 2010:900)

Det kan det krävas bygglov för åtgärder på kyrkotomter och begravningsplatser enligt plan- och bygglagen. Även denna lag hanterar kulturhistoriska värden. En kyrkogård eller begravningsplats som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas och ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. (PBL kap 8:13-18)

Miljöbalken (SFS 1998:808)

Alléer och därmed även trädkransar runt kyrkogårdar skyddas genom biotopskyddet i förordning om skydd enligt miljöbalken och förordning om områdesskydd enligt miljöbalken, 7 kapitlet. Länsstyrelsen ansvarar för att biotopskyddet följs och kan ge dispens om det finns förutsättningar.

ALLMÄN KYRKOGÅRDSHISTORIK

Varje tid lämnar sina spår likt årsringar på kyrkogården. Olika tiders syn på hälsa och hygien, park- och trädgårdsideal, kyrkans liv och lära, myndighetsförordningar, funktionalitet och ekonomi har styrt kyrkogårdarnas utveckling. Därutöver har varje landsdels speciella förutsättningar i natur, klimat och kultur skapat regionala särdrag. Det finns dock vissa gemensamma drag för kyrkogårdarna i landet, bland annat kransen av träd. Genom den tämligen knappa kunskapen om de halländska kyrkogårdarna bygger den nedan sammanställda historiken främst på utvecklingen ur ett riksperspektiv.

De första kyrkogårdarna

Med kristendomen infördes nya gravritualer och seder i landet, även om de under en övergångsperiod blandades med de gamla hedniska traditionerna. I stort sett har alla de halländska församlingarna funnits sedan medeltiden, och de flesta sockenkyrkorna etablerades troligen redan under 1100-talet.

Området närmast kyrkobyggnaden inhägnades av en stenmur, en timrad hägnad eller ett dike som markerade var den vigda jorden tog vid, där de döda fick sin viloplats. Planterad eller planerad vegetation saknades. Gravmonument av olika slag stod oregelbundet utplacerade på en vildvuxen ängsliknande gräsmatta. Varje produktiv bit jord togs tillvara i det gamla bondesamhället och kyrkogården användes länge som bete för djur. I klockarnas löneförmåner ingick gräsbete för kreatur på kyrkogården ända fram till 1819. I Släps församling i Halland utgjorde det slagna gräset på kyrkogården en förmån för kyrkogårdsarbetaren ännu på 1930-talet.

På eller i anslutning till kyrkogården byggdes ofta klockstaplar, tiondelador där skatten från bönderna förvarades, samt benhus där ben förvarades som kommit i dagen vid omgrävningar på kyrkogården. Dessa byggnader anslöt oftast till lokal byggnadstradition.

Skillnad mellan norr och söder

Halland framstod som perifert beläget i riket både under danskt och svenskt styre. Fram till 1800-talet var St. Nikolai i Halmstad den enda riktigt stora och påkostade kyrkan i länet. Landskapet i övrigt präglades länge av knappa förhållanden och kyrkorna var i allmänhet små och enkla. Det är därför troligt att även kyrkogårdarna var enkla med ungefär samma utseende från medeltid fram till tidigt 1900-tal. Så sent som i början av 1920-talet var det ännu bara Fjärås socken som hade en kyrkogård med mer planlagd karaktär av kyrkogårdarna i norra Halland. Kyrkogårdarna var tämligen ovårdade och planer med kvartersindelning, gångar eller gravplacering förekom sällan. De enda gångarna som fanns var de som ledde från kyrkogårdens entréer fram till kyrkan, runt själva kyrkobyggnaden och eventuellt till någon skräpbod. Ibland uppstod situationer där delar av kyrkogården plötsligt blev avstängda av nya gravar. Följden blev att gångstigar uppstod tvärs över gravarna. Olof Eneroth gjorde 1858 en skriftlig beskrivning av landets sockenkyrkogårdar vilken kan stämma väl överens med hur de nordhalländska kyrkogårdarna såg ut. ”Kyrkan står der skinande hvit i den fugtiga med malört och bolmört och andra skräpbackvexter bevuxna graf-öken. De små svarta trädkorsen äro det enda, som erinrar om, att man förde aflidnas minne har någon aktning, och mellan dessa är det i det anseende till trängseln temligen svårt att komma fram.”

Till vänster: Övergiven kyrkogård med medeltida anor i Kungsäter, Varbergs kommun. Foto: Björn Ahnlund, Kulturmiljö Halland.

Södra Hallands influenser kom från de gammaldanska landskapen i söder. Liksom i Skåne fick kyrkorna västtorn och senmedeltida valv. Kyrkogårdarna hade krattat grus och gravplatserna inhägnades av låga klippta buxbomshäckar. De klippta häckarna är en kvarleva från renässansens högreståndsträdgårdar som på detta sätt överlevt i folklig form. Typiskt skånskt är även att det inte förekom några enskilda gravar utan kyrkogården delades upp i kvarter där varje hemman i byn tilldelades en plats. Exempel på kyrkogårdar med skånska influenser är Skummeslöv och Våxtorps kyrkogårdar i Laholms kommun.

Gravarna på de medeltida kyrkogårdarna

Under vissa tider begravdes de döda i varv, d v s man började i en ände av kyrkogården och fyllde på i tur och ordning med avlidna tills kyrkogården var fullbelagd. Därefter började man om igen på plats ett. Gravarna markerades i allmänhet inte alls eller med ett enkelt träkors. Samhällets övre skikt krönte sina gravar med stenmonument i form av sarkofager, tumbor, hällar eller stenkors. Under senmedeltiden uppstod även en sed att rika familjer köpte gravplats inne i kyrkorna.

De riktigt förmögna och betydelsefulla familjerna kunde också bygga speciella gravkor i eller i anslutning till kyrkorna. I Halland har adeln aldrig haft samma dominerande ställning som i Skåne och det finns heller inte många gravkor. Mest känt är det Gathenhielmska gravkoret i Onsala kyrka från tidigt 1700-tal. I Våxtorp byggdes ett gravkor 1601 över godsägaren på Vallen och 1670 uppfördes ett gravkor i Abilds kyrka för den förste svenske landshövdingen Liliehök. Det finns även ett gravkor i Tölö kyrka i Kungsbacka kommun. Sambandet mellan smittspridning vid epidemier och begravningar inne kyrkorna blev klarlagt under 1700-talet och försäljning av gravrätter inne i kyrkorna förbjöds 1783.

Gathenhielmska gravkoret i Onsala kyrka. Foto: Eva Gustafsson, Kulturmiljö Halland.

Vegetationens renande betydelse

1815 beslöt riksdagen att begravningar på kyrkogårdar inne i städer och byar måste upphöra på grund av att de kunde sprida smitta och ohälsa. Nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför bebyggda områden och förses med stängsel och trädkrans. Under upplysningstiden på 1700-talet ansågs det vetenskapligt belagt att träd hade en renande effekt på luften och skulle kunna hindra spridning av smittosamma sjukdomar. Vid denna tid kom även en lag om att ”kyrkogårdarna skola väl hållas för deras skull som där vila.”

I Halland låg redan många kyrkor enskilt eller i utkant av bebyggelse och genom skiftena under 1800-talet spreds dessutom bebyggelsen ut i landskapet, varför lagen från 1815 troligen inte fick något omedelbart genomslag. Trädkransen fick dock visst genomslag, oftast av ask eller pil, även om växtligheten på kyrkogårdarna i Halland även fortsättningsvis länge förblev ytterst sparsam. Detta berodde delvis på det karga och blåsiga klimatet men planteringar kunde också anses som misshushållning med marken och togs ofta bort. Allan Berglund nämner i sin artikel om de nordhalländska kyrkogårdarna från 1922 att: ”*Det är förvånande att iakttaga hur ringa betydelse växtlighetens skönhetsvärde ha för en del personer, som satts att ha hand om våra kyrkogårdar.*” På en teckning från ca 1800 av Varbergs kyrka syns dock relativt höga träd innanför muren runt kyrkogården vilket tyder på att det fanns en sed av trädkrans långt innan lagen 1815.

Förnyelse mot slutet av 1800-talet

Under 1800-talet genomfördes många förbättringar beträffande jordbruket, vilket ledde till högre levnadsstandard och ökad befolkningsmängd. De medeltida kyrkorna blev för små trots att de under årens lopp byggts till. Under slutet av 1800-talet uppfördes därför många helt nya kyrkor i länet. I några fall utnyttjades den äldre kyrkans murar, men flera socknar valde helt nya platser för kyrkobyggnaderna med mer iögonenfallande placering i landskapet. Bland annat byggdes nya kyrkor i Gödestad, Hanhals, Ölmevalla, Släp, Falkenberg, Stafsinge, Vinberg och Tjärby. De gamla övergivna kyrkogårdar som ännu finns kvar i en del socknar speglar hur de halländska kyrkogårdarna kan ha sett ut i hundratals år. 1815 hade länsstyrelserna blivit handläggare för ärenden enligt Begravningskungörelsen och skulle godkänna ritningar av planer för kyrkogårdar. Nya kyrkogårdar planlades i allmänhet med stora kvarter med ett symmetriskt nät av vägar och gångar men omgavs ännu av en mur och en trädkrans. Gravarna var i enskild ägo och fick en individuell utformning och placerades längs rätlinjiga gångar. Befintliga kyrkogårdar påverkades troligen först vid utvidgning, som i de flesta socknar blev nödvändig genom befolkningsökningen under seklet.

Sorgträd på Ränneslövs kyrkogård. Foto: Britt-Marie Lennartsson.

Senare under 1800-talet uppstod en annan typ av kyrkogård som hade sina rötter i den mer naturliknande och romantiska engelska landskapsparken. Här introducerades många nya arter bland annat hängande träd- och buskarter, så kallade sorgträd och sorgbuskar som hagtorn, gullregn, rödbok, ask, poppel, pil, amerikansk lind. Även städsegröna buskar fick genomslag på kyrkogårdarna så som tuja och cypress. Landskapskyrkogården vidareutvecklades så småningom till s.k. skogskyrkogårdar. De var i första hand influerade av de tyska parkkyrkogårdarna och antog en friare och mer oregelbunden karaktär. S:t Jörgens kyrkogård i Varberg är ett tidigt exempel i länet på skogskyrkogård. Det engelska landskapsidealet fick ett större genomslag på kyrkogårdar i anslutning till städerna medan den symmetriska rätlinjiga stilen ofta levde kvar på landsbygdens sockenkyrkogårdar.

1900-talet – mot en förenkling

Efter andra världskriget inträdde en accelererande massproduktion av stenvårdar och strängare utformningsbestämmelser ledde till minskad variationsrikedom. För att skapa en rationell skötsel av kyrkogårdarna förenklades planteringar till sammanhängande gräsmattor utan genomskärande grusgångar. Även ramar, staket, buxbomshäckar och kedjor som inhägnat de enskilda gravplatserna togs bort och ersattes med gräs. Gamla gravvårdar utan gravrättsinnehavare förflyttades från ursprungsplatsen och staplades vid murkanter eller särskilda uppställningsplatser. Förändringarna har ofta skett etappvis med små åtgärder åt gången. Det samlade resultatet innebär dock en betydande åverkan på kyrkogårdens kulturhistoriska värde. Detta är påtagligt på större delen av kyrkogårdarna i Halland, även om de flesta har något eller några kvarter av äldre karaktär bevarade. Träden är det formelement som levt kvar men på nya kyrkogårdar, anlagda efter 1970, har trädkransen ofta bytts mot träd i dungar eller solitärträd.

Dagens trender

I Sverige legaliserades eldbegängelse 1888. Det första krematoriet byggdes vid samma tid, men det verkliga genomslaget för denna metod kom först på 1930-talet. Kremering och gravsättning i urnor istället för kistor

har medfört att gravplatserna blivit betydligt mindre liksom gravvårdarna.

Den första minneslunden i Sverige anlades i Malmö 1959, men gravskicket blev allmänt förekommande runt om i landet först på 1970-talet. Idag gravsätts ca 1/3 av alla döda i minneslund. Detta gravskick har upplevts av många som allt för anonymt, vilket medfört nya former av gemensamhetsgravplatser där gravarna markeras, till exempel med små metallplaketter i asklundar eller andra typer av gemensamma monument som block, murar och skulpturer. Det ser även ut som att det kan bli en renässans för familjegravplatsen genom återanvändning av gamla familjevårdar som omarbetas och kompletteras med nya uppgifter, se avsnitt om återanvändning.

Idag är det brukligt att sätta gravrättstiden till 25 år vilket kan skapa en snabbt föränderlig kyrkogård. Därutöver ger den nya begravningslagen större frihet och möjlighet till gravrättsinnehavarna att utforma gravplats och gravvårdar individuellt. Det mångkulturella Sverige börjar också sätta sin prägel på kyrkogårdarna t ex har foton på gravvårdar blivit vanligare liksom rikare utsmyckning och bearbetning av stenarna.

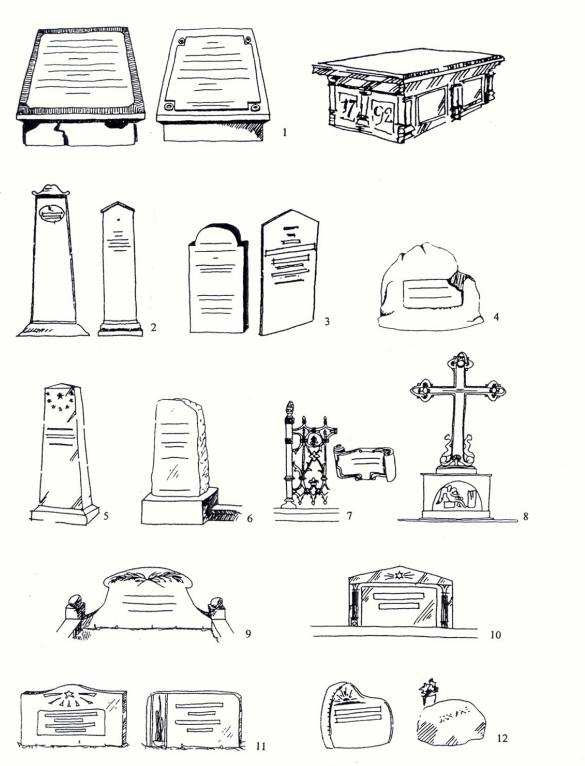

Exempel på gravvårdar från olika tidsperioder hämtade från Göteborgs kyrkogårdar. Siffrorna i anslutning till gravvårdarna hänvisar till avsnittet"Gravvårdstyper".

Exempel på gravvårdar från olika tidsperioder från Göteborgs kyrkogårdar. Siffrorna vid gravvårdarna återfinns i avsnittet om gravvårdar.

Gravvårdarnas utveckling

I tusentals år har vårdar rests över döda av nära anhöriga som velat visa sin aktning och skapa en plats för att bearbeta sorg och saknad eller för att markera platser där viktiga händelser inträffat. Vårdarnas storlek och utformning har präglats av tidens tekniska och ekonomiska förutsättningar.

De äldsta gravvårdarna

(1) De äldsta typerna av kristna gravvårdar i sten är liggande hällar eller stenkistor, så kallade Eskilstunakistor. Dessa typer av vårdar levde kvar i olika former fram till 1800-talet. På 1600-talet var vårdarna rikt ornamenterade eller framställdes som porträtt. Under 1800-talet fick stenkistorna eller tumborna en mer sparsam dekor, oftast med en låghuggen fris runt den något förhöjda inskriptionsytan. De flesta människor hade inte råd att låta tillverka monument i sten. Vanligast var troligen att graven inte markerades överhuvudtaget men det kunde också förekomma träkors, vilket var det absolut vanligaste gravmonumentet fram till mitten av 1800-talet. Dessa är sedan länge förmultnade och har inte lämnat några spår på våra kyrkogårdar.

(2) Förutom träkors förekom det även så kallade dödsbrädor, som härrör från tiden innan kistor började användas. Den döde bars på en bräda till kyrkogården och brädan fick följa med ned i graven. Under 1600-talet kom skicket att ställa upp brädan på graven med den dödes initialer inristade i träet. Så småningom började dödsbrädorna tillverkas i sten i form av stående tunna och sparsamt dekorerade kalkstensvårdar.

(3) Det förekom även enstaka stenvårdar som tillverkats hantverksmässigt av stenhuggare i mjuka bergarter som kalksten och sandsten, ofta från lokala stenbrott.

Ålderdomlig form av gravvård i sten, en s.k. dödsbräda. Grav B 1-3, på Skrea kyrkogård. Foto: Britt-Marie Lennartsson.

1800-talet

Under slutet av 1800-talet när den industriella utvecklingen möjliggjorde brytning och bearbetning av sten i större skala blev granit det vanligaste materialet för gravvårdar. Framför allt blev polerad svart granit populärt. Stora gravmonument var en statussymbol och storleken ökade med familjernas förmögenhet.

(7, 8) Släktgravar fick ofta påkostade inhägnader i form av stenstaket eller stenstolpar med kättingar.

Under 1840–70-talen möjliggjorde den industriella tekniken gjutning av järn istället för smide och gravvårdar av gjutjärn fick en glansperiod. Vårdarna fick oftast formen av ett kors eller staket som målades svart, grönt eller grått med försilvring eller förgyllning av vissa partier.

(5) Sedan slutet av 1700-talet hade gravvårdarna präglats av nyklassicismens stränga stramhet. Senare under 1800-talet blev obeliskformade gravvårdar på massiv sockel en vanlig typ samt höga gravstenar med grovhuggna sidor och polerad framsida. Stenfirmor gav ut gravvårdskataloger som spreds över landet vilket minskade de lokala traditionerna som dittills funnits.

(4) Andra exempel på gravvårdar från denna tid är marmorkors på postament av granit eller sandsten, samt obearbetade stenar med infälld marmorplatta.

(6) Romantiken fick också ett visst genomslag och i slutet av 1800-talet kom nationalromantiken och skandinavismen, som visade sina fornnordiska rötter genom resta bautastenar med imiterande runskrift och grovhuggna ytor oftast av natursten. Jugendstilen medförde gravvårdar formade bland annat som stubbar med slingrande blomrankor.

Vid slutet av seklet blev det vanligare med individuella gravar istället för familjegravar. Den döde fick en egen personlig gravvård som pryddes med namn, yrkestitel, födelse- och dödsdag och kanske även ett bibel- eller psalmcitat. Det fanns en rik ikonografi för dekoren av gravvårdarna. Några exempel är:

- Korset = Kristi uppståndelse
- Lagerkransen = evigt liv, odödlighet
- Eken = materialet i Kristi kors, helig enligt gammal keltisk tro
- Palmkvisten = martyrernas seger över döden
- Rosen = den kristna kärleken som är osjälvisk, återhållsam och mild

1920-talet – protester mot förflackning

Många ansåg att industrialismen medfört sämre smak och sänkt nivå av den goda gravvårdskulturen. 1919 utkom Kyrkogårdskonst av Harald Wadsjö, en inventering av gamla kyrkogårdar och gravvårdar i Sverige, där författaren propagerade för en god gravvårdskultur. Samfundet för Hembygdsvård engagerade sig också och ordnade en utställning på Skansen 1928 med gravvårdar tillverkade av landets ledande stenfirmor och ritade av konstnärer och dåtidens stora arkitekter som Markelius, Asplund och Lewerentz.

(10) Stockholmsutställningen 1930 innebar genombrottet för funktionalismen och i utställningen fanns även en särskild gravvårdsavdelning. Den nya typen av gravvårdar fick en klassiserande prägel men med ett striktare formspråk. Enkla former, släta ytor, stående kvadratiska eller rektangulära stenar ev. med dekor av bladrankor, facklor, urnor.

Modernismen på kyrkogården

(11) Goda utsikter uppstod därmed för en utveckling av framtidens gravvårdskultur. Depressionen under mellankrigstiden och det därpå följande andra världskriget stoppade utvecklingen och fick också långtgående konsekvenser för stenindustrin vilket medförde begränsat utrymme för konstnärlig utveckling. Efter andra världskriget fattade många kyrkogårdsnämnder beslut om att införa maximihöjd på gravvårdar vilket skapade en ny stil på gravvårdarna med låga, breda, ytterst homogena stenar. Denna typ av gravvård levde sedan kvar i flera årtionden. Kataloger med olika typstenar spreds vilket gav samma långa likformiga rader av stenar på kyrkogårdar över hela landet.

Kremering och gravsättning i urnor istället för kistor medförde mindre gravplatser och därmed även mindre vårdar. Höjder på 30–50 cm blev inte ovanligt vilket begränsade möjligheter till inskriptioner på stenen. Idag finns därför ytterst sällan titel eller annat som berättar något om den döde. Under mellankrigstiden hade diabas återigen blivit en populär sten till gravvårdar.58 Under 1960–70-talen blev granit i alla färger populärt och typografin förenklades ytterligare. Många ansåg att efterkrigstidens utveckling innebar en utarmning och förflackning av god gravvårdskultur varför tävlingar och utställningar genomfördes för att höja kvaliteten på gravvårdskulturen och ta fram nya gravvårdar former i nya material och former.

Trender i dagens gravvårdar

Efterkrigstidens strama enkla gravvårdsideal levde kvar fram till 1970–80-talen, men vid denna tid inträdde en förändring i utvecklingen som fortsatt in på 2000-talet.

Personligt utformad gravvård på Knäreds kyrkogård. Foto: Britt-Marie Lennartsson.

(12) Några utmärkande drag för senare tiders utveckling är:

• Asymmetriska fria former på stenarna.

• Natursten, gärna råhuggna och oregelbundna med karaktär så nära det naturliga som möjligt.

• Kristna symboler har ersatts av symboler som ofta saknar någon egentlig betydelse som blommor, gärna rosor eller liljekonvaljer, fåglar, landskap t ex solnedgångar eller träd.

• Granit är den absolut vanligaste stensorten.62 Även gnejs och diabas är vanligt förekommande. Något ovanligare är marmor, skiffer och täljsten. Stenen kommer sällan från lokala stenbrott.

• Sverige är idag ett mångkulturellt samhälle vilket ger avtryck på våra kyrkogårdar i form av andra religioners ikonografi, foton och rikare färgstarkare smyckning.

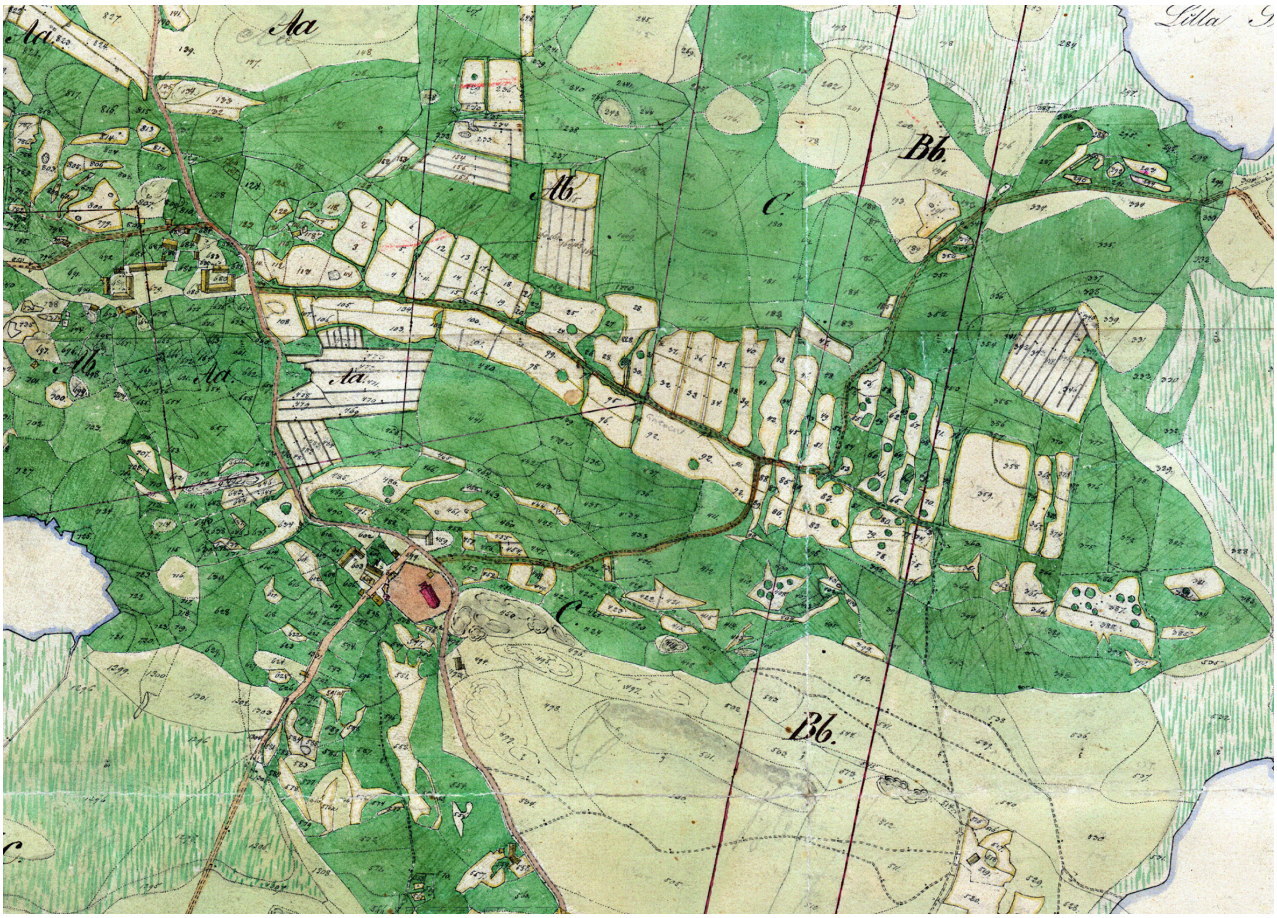

Laga skifteskarta över Gunnarsjö by från 1861. Byn uppvisar ett ålderdomligt landskap med smala bandparceller och mängder av röjningsrösen i åkermark. Kyrkogården har en nästan rund form, vilket är ovanligt men återfinns på några av sockenkyrkogårdarna i Hallands läns inland. Akten 13-GUÖ-7 i den regionala lantmäterimyndighetens arkiv.

HISTORIK

Denna historik är i stort sett den samma som togs fram av Niras 2011. I denna historiska översikt återges i stora drag Gunnarsjö kyrkogårds historia, utifrån de källor som finns samt de förändringar som lämnat fysiska spår på dagens kyrkogård. Kyrkobyggnaden och övriga byggnader på kyrkogården om-nämns och beskrivs för att skapa en helhetsbild över kyrkogårdens sammansättning. Gunnarsjöbygdens historia berörs kort för att skapa förståelse för de lokala förhållandena på platsen.

Gunnarsjö socken

Gunnarsjö socken är belägen i Marks härad, Västergötland, Varbergs kommun, Hallands län. Socknen har varit bebodd sedan förhistorisk tid, vilket bl.a. fynd av flint- och andra stenredskap samt forntida gravar vittnar om. Vem Gunnar var som fick ge Gunnarsjös sockennamn vet vi inte. Efterleden sjö har förändrats under århundraden. Stavningen när socknen första gången nämns i dokument år 1540 är *Gwnnasridh* vilket tyder på att efterleden ursprungligen var ryd med betydelsen röjning i skog.

Gunnarsjö socken ingår i Marks härad därmed tillhörde bygden under större delen av medeltiden Sverige fast utgjorde gränsbygd till Danmark. Under ett 17 år långt gästspel fick man dock prova på att leva under dansk flagg efter det att Valdemar Atterdag år 1366 erövrade Marks härad.

Precis som i många socknar i Sjuhäradsbygden och i Hallands skogsbygd har åkerbruket i socknen varit av sådan karaktär att befolkningen många gånger fått skaffa sig bisysslor. Bl.a. har hemslöjden varit viktig för bygden, i äldre tider genom smidesslöjd, svarvning och vävnad.

Genom laga skifte på 1860-talet flyttades många gårdar och gamla torpställen försvann. Under 18- och 1900-talet utvecklades både jordbruket och de lokala verksamheterna med hjälp av nya och förbättrade maskiner och redskap. Någon större industrisocken har Gunnarsjö aldrig varit. Däremot har det funnits mindre agrart kopplad industri så som vattendrivna kvarnar, spånhyvlar och sågverk.

Idag är Gunnarsjö en till invånarantalet liten socken i utkanten av Varbergs kommun. År 1971 skedde kommunsammanslagningen och Kungsäters kommun i vilken även Gunnarsjö tidigare ingick fick istället tillhöra Varbergs kommun och med detta Hallands län. Idag stor del av befolkningen i socknen pendlar till Varberg eller Göteborg för att arbeta. Befolkningen i Gunnarsjö uppgick 2009 till ca 140 personer.

Gunnarsjö kyrka

Gunnarsjö kyrka ligger väl synlig på en höjd med låglänta odlingsmarker nedanför. Hur länge kyrkan funnits på platsen vet vi idag inte. Det är dock sannolikt att delar av murverket är från medeltiden. Under 1700-talet gjordes stora förändringar i kyrkan både interiört och exteriört. År 1726 tillkom interiört måleri i kyrkan då bl.a. läktarbröstningen bemålas. Ca 25 år senare år 1752 bemålas tunnvalvet av den kände tyske målaren Detlef Ross. Detta måleri övermålades vid interiör renovering på 1800-talet men togs åter fram 1930. År 1796 förlängdes kyrkan åt öster med nuvarande korpartiet och ett vapenhus tillkom på södra sidan. År 1821 byggdes kyrkans torn i väster. Kyrkan har exteriört en enkel nyklassicistisk stil med stickbågsformade fönsteröppningar och vita fasader. Kyrkan har en väl sammanhållen interiör som till största delen härstammar från 17- och 1800-talet.

Foto över Gunnarsjö, kyrkan och kyrkogården från 1942. Foto: AB Flygtrafik, Vänersborgs museum.

Gunnarsjö kyrka 1935 innan kyrkogården utvidgades mot söder. Foto: Kringla, ATA.

Gunnarsjö kyrkogård

Hur länge Gunnarsjö kyrkogård har använts som begravningsplats går inte att styrka med historiska uppgifter. Det är dock sannolikt att socknens invånare använt kyrkogården före medeltiden. Nuvarande bogårdsmur runt den gamla kyrkogården härstammar sannolikt från 17- eller 1800-talet. Den gamla delen av kyrkogården har sannolikt utvidgats både åt väster och åt söder, men det kartmaterial som finns visar inga utvidgningar innan den som genomfördes under 1930-talet.

På kartan från Laga skifte år 1861 är den gamla kyrkogårdens utbredning den samma som idag. Dock är den västra muren inte rätad som idag. En mindre byggnad, som ligger norr om kyrkan i anslutning till den gamla landsvägen, är sannolikt det bårhus som omtalas år 1875. I samband med att kyrkan renoverade byggdes ett nytt bårhus med delvis befintligt byggnadsmaterial, av trä med spåntak. Detta då nya bårhus låg närmare kyrkogårdsmuren och försågs med dörr på gaveln mot väster.

En utvidgning av kyrkogården utfördes på 1930-talet. Ritningarna till kyrkogårdsutvidgningen togs fram av länsarkitekt Allan Berglund år 1930. En stor del av arbetet för att anlägga den nya kyrkogården utfördes av sockenborna genom dagsverken. Dagsverksarbetet bestod till stor del av att köra jord till kyrkogården från närliggande hemman. Kyrkogårdsmurarna och övriga stenarbeten utfördes av lejd arbetskraft. Den nya kyrkogården blev klar år 1935 och invigdes av kontraktsprost Herder Block. I samband med arbetet med utvidgningsritningar gjordes ny gravkarta över kyrkogården med alla befintliga gravvårdar inmätta.

Under år 1964 byggdes en ny sakristia på norra sidan av kyrkans kor. Förslaget godkändes av Kungl. Byggnadsstyrelsen året innan.

År 1966 upprättades ny kyrkogårdskarta av Hushållningssällskapet. Denna visar att ett flertal saker på pla-

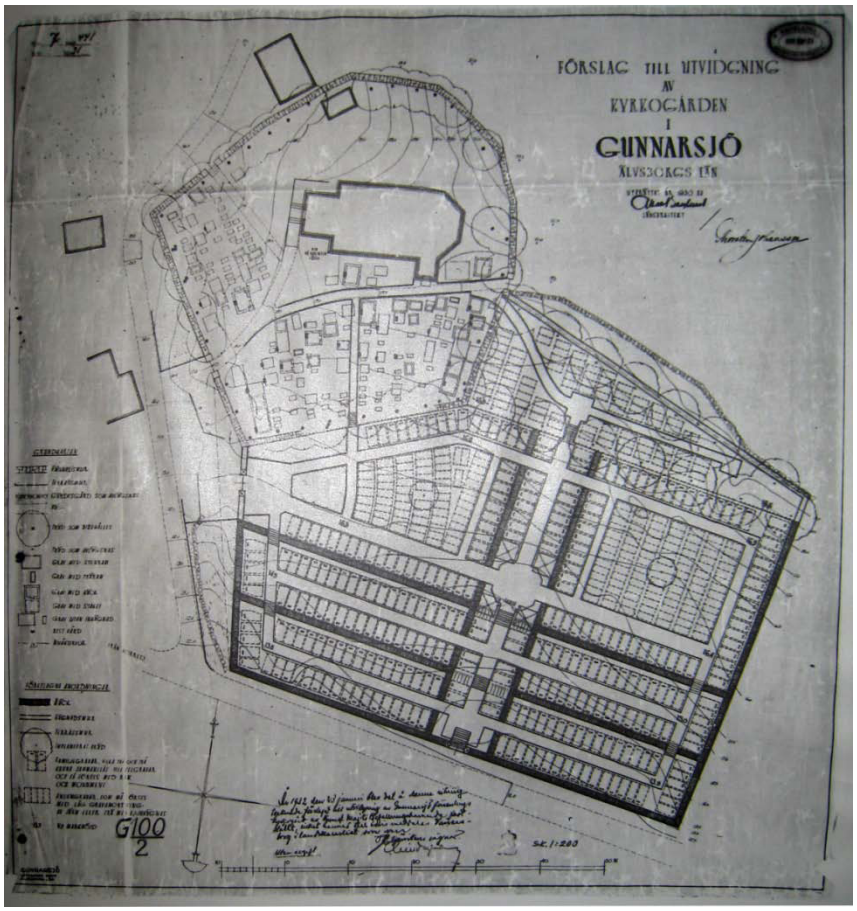

Karta över utvidgningen av Gunnarsjö kyrkogård 1930.

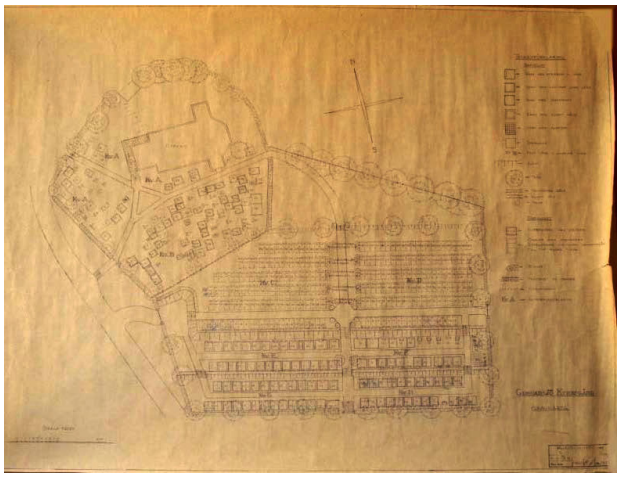

Karta över Gunnarsjö kyrkogård från 1966.

nen för 1930 års utvidgningsritning aldrig genomfördes. En gång söderut på gamla kyrkogården med trappa i muren ner till den nya kyrkogårdsutvidgningen hade aldrig byggts. Den östra utgången från gamla kyrkogården hade ändrats från ritningsförslaget 1930. I övrigt hade endast delar av den indelning och det gångsystem som var inritat på 1930 års plankarta över nya kyrkogården genomförts. Den nya kyrkogården hade fått en trädkrans som inte var planerad i förslaget 1930. På båda dessa kartor över nya kyrkogården finns avgränsande häcksystem mellan kvarteren E, F, G och H. Dessa är idag borttagna. År 1966 var endast ett antal av familjegravarna på de två södra terrasserna upplåtna.

Även på den gamla delen av kyrkogården hade det skett förändringar under perioden mellan de två kar-torna. En mindre gång hade tillkommit väster om kyrkan så att den triangulära gräsyta bildats, vilken finns kvar än idag. Ett antal gravvårdar med ram samt ett antal enklare gravvårdar hade tagits bort.

Flygfoto från 1967 visar hur den nya kyrkogårdsdelen endast tagits i bruk med ett fåtal gravvårdar, ramgravar med grus, samt att den omges av en trädkrans. Foto: AB Flygtrafik, Vänersborgs museum.

Vid arbeten på kyrkan under 2001 gjordes grävningar för dränering. I samband med detta genomfördes en arkeologisk schaktövervakning. Schaktet som grävdes norr om kyrkan innehöll inga rester efter begravningar. Det är sannolikt att norra delen av kyrkogården inte är använd för begravning dels p.g.a. att det inte är långt till berg samt att den norra delen av kyrkogården inte användes frekvent under äldre tid. Schaktet söder om kyrkan innehöll ben men massorna hade vänts vid tidigare grävningar.

Under 2010 planeras och anläggs en enkel askgravplats i den norra delen av nya kyrkogården. I samband med detta planteras nya solitära träd samt buskar. Denna kallas kvarter I.

Den yngre delen av kyrkogården kantades av en häck som växte ovanpå terrassmuren. 2019 ansökte församlingen om att ta bort häcken då den var i mycket dåligt skick och rötterna skadade muren. Häcken mot landsvägen i söder samt ett litet stycke på den västra och norra sidan togs bort och ersattes av ett enkelt smäckert smidesräcke. Ett sådant räcke sattes även upp längs den norra sidan, mot skogen.

Äldre foto av pannhuset som byggdes 1935. Foto: Kringla, ATA.

Fotot från 2022 visar samma vy som det äldre fotot ovan. Det gamla pannhuset har byggdes till men en större ekonomilänga 1999.

Byggnader på kyrkogården

På senvintern 1935 ansökte församlingen att få bygga ett pannhus och redskapsbod på den norra delen av kyrkogården. Efter granskning och vissa förändringar av förslaget godkändes det av Kungliga byggnadsstyrelsen. Huset byggdes med gjuten källare som innehöll panna för värmesystemet i kyrkan och en övervåning med utrymme för redskap. Vid byggnationen av detta revs det gamla bårhuset från 1875. Det nya pannhuset placerades innanför kyrkogårdsmuren.

På den västra sidan av kyrkogården ligger, med östra gaveln i linje med kyrkogårdsmuren, vaktmästeriet med toalett för kyrka och kyrkogårdsbesökare. Byggnaden är byggd 1935 som pannhus och år 1999 ombyggd och sammanbyggd med ekonomibyggnaden utanför kyrkogården.

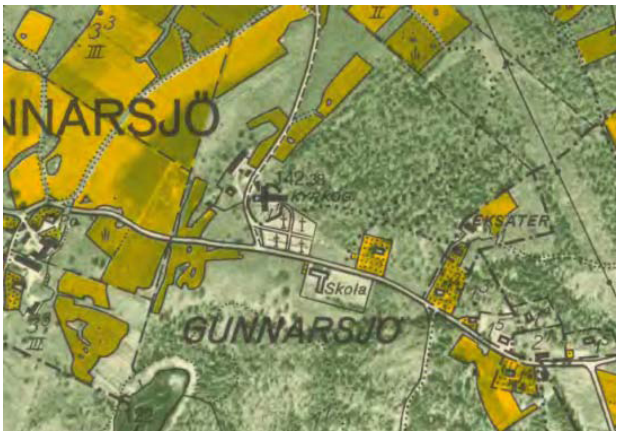

Utsnitt ur Ekonomisk karta från 1970-talet över Gunnarsjö.

En av grindarna, mot sydväst, till den gamla delen av kyrkogården.

BESKRIVNING AV GUNNARSJÖ KYRKOGÅRD

Placering och omgivning

Gunnarsjö kyrka och kyrkogård är belägen i västra delen av samhället med Gunnarsjö gamla skola strax sydöst om kyrkogården. Kyrkan ligger relativt ensamt med endast stomgården direkt väster om kyrkogården. Kyrkogården avgränsas norrut med en skogsdunge, i väster med väg, i söder av landsvägen samt i öster av parkmark.

Omgärdning och entréer

Gamla kyrkogården omgärdas på alla sidor av en kallmurad kyrkogårdsmur. Muren löper i huvudsak över mark, med varierad höjd. Den har att antal utfyllningar på den södra delen av kyrkogården här omvandlats till en terrasseringsmur.

Det finns tre äldre entréerna i väst, sydväst och öst har murade grindstolpar som är slätputsade och vitavfärgade och avtäckta med granithällar. Dessa tre entréer har enkla svartmålade smidesgrindar. Entrén norr om vaktmästeriet är större och tillgänglig för rörelsehindrade och transporter. Grinden är en dubbelgrind i svartmålat smide hängd på smidda grindstolpar.

Intill vaktmästeriet finns en smal öppning mellan muren och husväggen. Här finns en smal trappa av betongsten mellan parkeringsplatsen upp till den högre belägna kyrkogården.

Grind mot öster till den yngre delen av kyrkogården.

Den gamla delen ramas in av en hög kallmurad stenmur. Den yngre kantas av ett enkelt och smäckert smidesstaket mot skogen i norr.

Den utvidgade delen mot söder omgärdas på västra, södra och på östra sidan av en kallmurad kyrko-gårdsmur av tuktad granit samt en trädkrans. Muren utgörs till stora delar av en terrassmur. Denna har kompletterats med ett enkelt smäckert smidesräcke målat i ljust grått. I muren finns tre grindar; en i väster, en i söder och en i öster. Dessa entréer är alla dubbelgrindar i smide som är hängda på granitstolpar. Stolparna i väster och söder är smala, kanthuggna och avslutas med monterade smideskors. Den östra entréns grindstolpar är grövre och utan dekoration.

Mot den skogklädda bergknallen i norr finns samma typ av smidesräcke som mot landsvägen i söder. Det finns en öppning i staketet i anslutning till den vandringsstig som leder förbi kyrkogården genom skogen.

Den yngre delen av kyrkogården kantas av en trädkrans av hamlade träd och en terrassmur av kvaderhuggen sten mot landsvägen. Ovanpå muren har ett smidesräcke placerats.

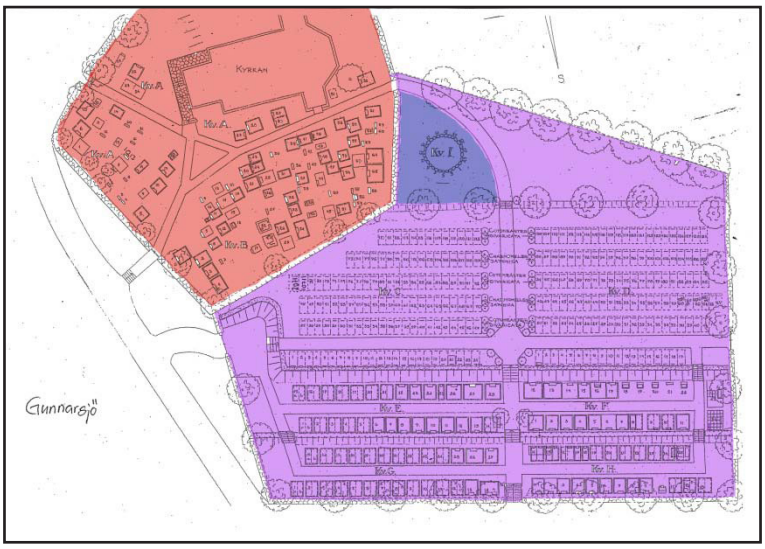

Kyrkogårdens olika delar: Rött - den äldsta delen av kyrkogården, lila - den utvidgade delen från 1930-talet, blått - askgravlunden. Hämtad från Niras rapport 2011.

Planform och gångvägar

Gunnarsjö kyrkogård kan sägas bestå av tre delar; gamla kyrkogården, 1930-talsutvidgningen och askgravplatsen.

Den gamla kyrkogården omger kyrkan och ligger i sluttningen av en lövskogsklädd bergknalle. Delar av gamla kyrkogården, möjligtvis hela har använts som begravningsplats sedan medeltiden.

Den utvidgade delen från 1930-talet utgör ett rektangulärt område söder om den gamla kyrkogården. Sluttningen har här terrasserats så att de grästäckta kvarteren är plana. Denna del av kyrkogården är strikt planerad. En hög terrassmur längs den södra sidan kantar den förbipasserande landsvägen.

Öster om den gamla kyrkogården och i norra delen av 1930-talets utvidgning ligger den nyligen invigda ask-

Den breda kallmurade muren avgränsar den nästa runda äldre kyrkogården från den mer strikta yngre.

Från grinden på ekonomibyggnadens norra sida leder en stenlagd gång in mot kyrkans kor och vidare fram till södra ingången.

gravplatsen. Denna del av 1930-talets utvidgning hade inte tagits i bruk.

Gamla kyrkogården är indelad i två kvarter; A och B. Gamla kyrkogården har en oregelbunden, i det närmaste rund planform. Raka grusgångar leder från grindar i öster. Nordväst och sydväst fram till kyrkans sydvästra hörn och delar in kyrkogården i tre delar, oregelbundet formade delar. I den norra delen ligger kyrkan samt några enstaka gravvårdar längs den södra sidan. Denna norra del tillsammans med den västra delen utgör kvarter A. Den södra delen utgörs av kvarter B där de flesta gravvårdarna står. En gång från den norra, tillgängliga, entrén vid vaktmästeriet är stenlagd och leder norr om kyrkan runt koret till det södra vapenhuset och kyrkans tillgängliga entré.

Raka grusgångar delar in den gamla delen av kyrkogården. Där gångarna möts bildas ett triangulärt gräsfält.

Nya kyrkogården har en i det närmaste rektangulär planform som är som är rakt avgränsad längs landsvägen i väster och söder och som möter den gamla kyrkogårdens form i norr. Den är symmetriskt indelad i en korsplan. Från den södra grinden leder en rak mittaxel mot norr där den gör en mjuk kurva mot den gamla kyrkogårdens östra grind. En rak tväraxel mellan den yngre delens östra grind och den västra muren möter mittaxeln i en liten öppen plats. Kyrkogårdens höjdskillnader utjämnas genom terrasser där varje terrass tillsammans med gångarna delar in kyrkogården i kvarter; C-H. Inom kvarteren löper raka grusgångar i öst-västlig riktning. Det finns även gångar längs den östra och västra sidan. Gångarna är grusade med granittrappor mellan terrasseringarna.

Den yngre delen av kyrkogården delas in av raka grusade gångar med granittrappor mellan terrasseringarna.

Kvarter A med gravar vända in mot kyrkogården.

En liten del av kvarter A ligger vid kyrkans södra långsida.

Kvarterens karaktär

Kvarter A och B

Kvarter A inbegriper den norra och nordvästra delen av kyrkogården och kvarter B i den södra och syd-västra delen av kyrkogården. Kvarteren har oregelbundna former och består av öppna gräsytor inramade av muren, trädkransen av hamlade träd samt av grusade gångar. Gravvårdarna är relativt oregelbundet placerade i rader i öst-västlig riktning. I kvarter B är gravvårdarna främst vända mot öster. I kvarter A är de vända in mot kyrkogårdens mitt.

Inom dessa kvarter finns gravvårdar från 1880-talet fram till idag. Kvarteren illustrerar väl gravkonstens ideal kring sekelskiftet 1800-1900-talet. Här finner vi de grovt huggna nationalromantiska stenarna, höga klassicistiska stenar på sockel samt ett smidesstaket. Inom kvarteren finns även ett antal bevarade grusgravar med stenram. Det finns även sex äldre gravvårdar från 1600-tal till tidigt 1800-tal vilka är flyttade från sin ursprungsplats och har placerats vid den östra muren i kvarter B.

Kvarter B med de äldsta gravvårdarna, där nästan alla är vänd amot öster enligt gammal tradition.

Kvarter H med en samling av mindre och enklare gravvårdar till höger.

Kvarter C-H samt askgravlunden

1930-talets kyrkogårdsutvidgning innefattar kvarter C till H samt det senare tillkomna askgravskvarteret kvarter I. Kvarteren är rektangulära, smala gräsytor indelade av raka grusade gångar samt av terrasmurarna. Högst upp, närmast den äldre delen ligger kvarter C och D även de på var sin sida om mittgången. På nästa terrass ligger E och F och längst i söder, närmast landsvägen ligger kvarter G och H ligger på var sin sida om mittgången. De södra kvarteren är de som togs i bruk först. Norr om dessa kvarter ligger Norr om dessa ligger kvarter C och D vilket är de modernaste kistgravkvarteren. Gravvårdarna står i raka rader, en rad på vardera sidan av den genomkorsande grusgången genom respektive terrass. Grav-vårdarna står strikt vända mot grusgångarna.

Kvarter E, F, G och H är kvarter för familjegravar. Gravvårdarna är typiska exempel på gravkonsten främst från tiden 1930- 60-tal, de flesta tillverkade i diabas. De flesta gravvårdarna har från början varit grusgravar med omgärdande stenram utformade i enhet med livstenen. Idag är de flesta stenramarna borttagna. I kvarter H finns också ett område med flera mindre och enklare gravvårdar från denna tid.

Nedan: Kvarter E med en bevarad stenram.

Stora delar av kvarter C och D, den senare i förgrunden, är ännu inte tagna i bruk för gravsättning.

Gravarna står i raka strikta rader i kvarteren i den nya delen, här kvarter D.

De övre kvarteren C och D utgörs av större plana gräsytor och består av flera rader, även om stora delar ännu inte tagits i bruk. Kvarter C och D karaktäriseras delvis av sin relativa likformighet. Gravvårdarna är från senare delen av 1900-talet och främst utförda i röd eller grå granit samt diabas. Gravvårdarna är i storlek och till sin utformning relativt lika. I kvarteren finns ett antal gravvårdar med klassicistiskt formspråk annars är gravvårdarna enkla modernistiska. Gravvårdarna visar väl på vilka ideal som åter-finns inom gravkonsten samt de restriktioner som finns inom kyrkogården i höjd och utformning.

Längst i norr, på den öppna gräsytan närmast den gamla kyrkogården ligger kvarter I, askgravplatsen. Platsen är anlagd som en rund perennrabatt runt ett solitärt träd. Rabatten kantas av 29 rundade naturstenar där metallplattor med inskription monteras.

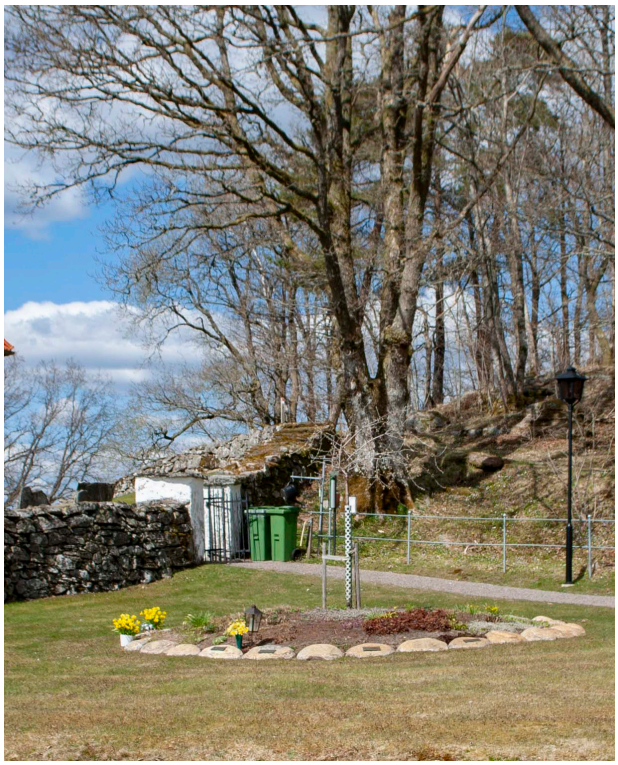

Askgravplats består av en rund plantering kantad av stenar där små minnesplaketter kan fästas.

Vegetation

Vegetationen på gamla och nya kyrkogården utgörs till stor del av de grästäckta kvarteren och trädkransen bestående av hamlad lind, vilken är mycket karaktärsskapande. Det skogklädda berget intill kyrkogårdens norra sida bidrar till en grön inramning. I övrigt finns idag få gröna inslag. Det har dock funnits fler gröna inslag, framför allt i den nyare delen av kyrkogården, vilka tagits bort.

Askgravlunden är huvudsakligen uppbyggd av gröna inslag såsom den runda perennplanteringen med ett träd i mitten. I denna del av kyrkogården finns även några träd, eller större buskar på den öppna gräsmattan. En bit barrhäck har nyligen planterats mot öster och väster mellan träden i trädkransen i den nedersta terrassen.

Det finns få gröna inslag vid de enskilda gravplatserna utöver blomplanteringar samt någon mindre buxbomsbuske.

I den norra delen av kvarter D finns en del mindre buskliknande träd.

Den hamlade trädkransen av lind är det viktigaste och mest karaktärsskapande inslaget men den omgivande skogen bidrar också med en grön inramning.

Gammaldags gatlykta i kvarter A.

Serviceplats ianför den östra grinden i den yngre delen av kyrkogården.

Ekonomilängan från 1990-talet med gaveln på det lilla pannhuset från 1935 upp på kyrkogården. Runt ekonomibyggnaden finns parkeringsytor.

Övrigt

På gamla kyrkogården sker belysning genom belysningsstolpar, i form av gammaldags gatlyktor, längs den grusgång som löper söder om kyrkan. Detta kompletteras med lyktarmaturer på kyrkan och vid de båda entréerna. På vaktmästeriet finns belysning vid toaletten. På den nya kyrkogården finns två belysningsstolpar vid askgravplatsen.

Runt om på kyrkogården finns bänkar utplacerade. De är av en klassisk modell med träspjälor mellan gjutjärnsgavlar.

Ett flertal enklare redskapsplatser med sommarvatten, avfallskärl och upphängningsanordningar för gravvaser och vattenkannor finns runt om på kyrkogårdens olika delar. Dessa finns vid östra entrén till gamla kyrkogården, vid östra och västra entrén till nya kyrkogården samt i kvarter F.

I det nordvästra hörnet av kyrkogården finns en ekonomibyggnad. Närmast kyrkogården finns det lilla pannhuset från 1930-talet. Denna har byggts till med en tvärställd länga, från 1990-talet, vilken sträcker sig ut mot parkeringsplatsen som ligger på denna sida. Byggnadskropparna är sammanbyggda. Deras sadeltak är täckta med rödbruna tvåkupiga betongpannor och fasaderna är klädda med ljust gråmålad stående träpanel.

Gravvården över Lantbrukaren Lars Johan Emanuelsson 1848-1930 och hustrun Britta Lena 1844-1933 är en av de vanligaste typerna på kyrkogården från årtiondena kring sekelskiftet 1900. (B 21)

Variant av hög smalsten med en kronformad krönande sten, över Hemmansägaren Erik Andersson 1825-1916 hustrun Lena Kajsa 1839-1908. (B 38)

Gravvårdar på Gunnarsjö kyrkogård

Gamla kyrkogården präglas av en blandning av höga och resliga gravvårdar från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet och lägre gravvårdar från mitten av 1900-talet. Med tanke på kyrkans, och sannolikt även kyrkogårdens, medeltida anor har många äldre gravvårdar tagits bort. Idag finns endast ett fåtal gravvårdar av högre ålder kvar och dessa är ihopsamlade längs den östra muren i kvarter B.

Sekelskiftets ideal inom gravkonsten illustreras genom höga klassicistiska stenar tillverkade i flera delar; en grundsten, ett fundament och därpå själva livstenen, vilken i sin tur kan vara krönt med en dekorativt utformad sten. Här finns även några exempel på nationalromantiska större gravvårdar huggna i ett stycke, ofta i röd granit, men även enklare och mindre gravvårdar från tiden kring sekelskiftet. Enstaka gravar har kvar sin stenram och det finn säven en omgärdad av ett smidesstaket. Det har funnits många stenramsgravar på kyrkogården, vilket kan ses bland annat på flygbilderna på sidan 8 och 11. Idag finns endast ett fåtal kvar, men de flesta har tagits bort.

Bland kyrkogårdens äldre gravvårdar i kvarter A och B finns även de lägre gravvårdar, gärna med stenram, vilka blev vanliga från 1930-talet och framåt. På nya kyrkogården dominerar låga gravvårdar från 1930-talet fram till idag utförda i klassiserande eller modernistisk utformning.

Graniter och diabas är de vanligast förekommande materialen.

Titlar och inskriptioner

Genom att studera gravvårdar med inskription kan man avläsa delar av Gunnarsjöbygdens historia. Grav-vårdarna berättar i olika utsträckning om invånarna som levt och verkat i bygden. Med hjälp av titlar och gårdsnamn kan man avläsa vilka släkter och enskilda personer som varit verksamma i bygden. Titlar med anknytning till jordbruket är det vanligaste såsom hemmansägare och lantbrukare. Här finns även några torpare vilket är ett viktigt socialhistoriskt inslag som berättar om livet förr.

Under 1900-talets första årtionden dyker allt fler titlar upp, även om de är vanliga på Gunnarsjö kyrkogård. Här finns dock några hantverkare såsom snickare eller andra funktioner som fanns i en landsbygdssocken som handlanden och under senare tid taxiägaren. Titlar kan även spegla olika uppdrag i samhället. På Gunnarsjö kyrkogård finns några kommunalordföranden men även häradsdomare, nämndeman och kyrkvärd.

Kvinnor benämns oftast som hustrun, makan eller dottern. På Gunnarsjö kyrkogård finns knappast någon kvinna med yrkestitel utom Poststationsföreståndare Alice Andersson (D 20).

Utöver namn, födelse och dödstal, gårdsnamn finns ytterst få inskriptioner. Ett exempel är dock den lilla liggande gravvården över Tilda Karlsson 1874-1930 med texten "*Gud löne dig*". (A 12)

Gravvård huggen i röd granit över snickaren Nils Aron Olofsson död 1930. (B 7)

Gravvård över snickaren Ada Karlsson har en mycket fint arbetad dekor framlispad i den svarta diabasen, i typisk art deco. (B 63)

En ovanlig titel har Vägförmannen G. A. Bolander 1889-1958. (H9)

Hustrun är den vanligaste titeln på gravar över kvinnor; här över den unga hustrun Albertina Johansson 1875-1916. (A15)

Poststationsföreståndare Alice Andersson 1904-1979, Storegården, är en av få kvinnor med titel på sin gravvård. (D 20)

F.d. Kommunalordf. S.C. Håkanssons familjegrav är ovanlig med en stenläggning framför livstenen. Några av stenarna har använts som inskriptionsyta för senare gravsatta personer i familjen. (F 24)

Exempel på liten och enkel gravvård från 1930, över Tilda Karlsson 1874-1930 "Gud löne dig". (A12)

Kyrkovaktmästaren Oskar Olsson 1882-1966 och Hilda Olsson 1890-1988 (B 63)

De unika ålderdomliga handhuggna gravvårdarna från 1600-till tidigt 1800-tal längs muren i kvarter B.

Unika gravar, klass 1

De flesta gravvårdar på Gunnarsjö kyrkogård följer de mönster som finns i övriga landet och i Halland. Det finns dock några gravvårdar som sticker ut. Främst är det de sex ålderdomliga gravvårdar eller fragment av gravvårdar som står ihopsamlade längs den östra muren i kvarter B, där de äldsta är från 1600-talet. De är huggna i gråsten med hantverksmässigt uthuggen text. En har texten inhuggen i cirklar vilket det även finns liknande exempel på i några intilliggande socknar.

Det finns en gravplats omgärdad av ett smidesstaket. Detta var vanligt i slutet av 1800 och början av 1900-talet med de flesta har tagits bort varför detta är ett försvinnande kulturarv viktigt att värna. Staketet på Gunnarsjö kyrkogård är dessutom vid en grav över små barn, vilket är ett viktigt socialhistoriskt arv från en tid då det var vanligare att barn gick bort.

I kvarter B finns ett mycket fint exempel på en påkostad och exklusiv låg gravvård med tillhörande ram. Bröderna, över vilka stenen är rest, har också ovanliga och intressanta titlar: *Komministern av Trelleborg och Maglarps församlingar C. O. Carlsson och Fanjunkaren vid Waxholms grenadjärregemente G. E. Karlsson* (B65), se sid 65.

Gravvården över C. H. Jönsson 1845-1937 och hans hustru Anna Brita 1852-1943 från Halla (E 12), se sid 34, är ett exempel på en ganska liten gravvård, men med en ovanlig dekor. Den stiliserade symbolen längst ned på gravvården tyder på att de hade någon anknytning till järnvägen.

Skador

Gravvårdarna är överlag i gott skick. Det finns dock några som fått läggas ned eller stöttats upp på ett provisoriskt sätt på grund av instabilitet. Enstaka gravvårdar är också beväxta med alger och lavar. Polerade gravvårdar kan ha vittrat vilket gör att kontrasten mellan den blanka ytan och den inhuggna texten minskats och orden är svåra att tyda.

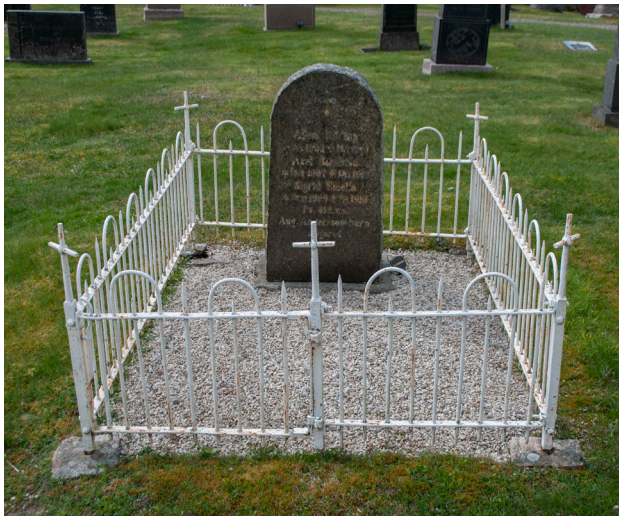

Den enda gravplatsen som är inhägnad av ett smidestaket är den över Aug. Anderssons barn tre barn vilka alla dog runt 1910 bara några år gamla. (B26)

Gravvård och ram med dekorativa stenklot över Bröderna Komministern av Trelleborg och Maglarps församlingar C. O. Carlsson 1856-1926 Fanjunkaren vid Waxholms grenadjärregemente G. E. Karlsson 1866-1913. (B65)

En av få korsformade gravvårdar. Den är både påväxt med alger och provisoriskt stöttad med en träpåle. Inskriptionen: Här vilar våra kära föräldrar Joh:s Hammar hustrun Britta. (B9)

Ovanlig gravvård över C. H. Jönsson 1845-1937 och hans hustru Anna Brita 1852-1943 från Halla. (E 12)

Den höga gravvården över Landtbrukare Gustaf Efraim Johansson 1842-1911 Johanna Petronella f. Bengtsson 1846-1926 är beväxt med lavar och alger vilket gör inskriptionen något svårläst. (A3)

Gunnarsjö kyrka med omgivande mur, sedd från norr. Sakristian från 1964 skymtar bakom muren.

Sammanfattande karakteristik

Gunnarsjö kyrka är sannolikt medeltida. Det mest åldersdomliga draget är den relativt höga, rundade kallmurade kyrkogårdsmuren vilken mjukt följer ojämnheterna över bergssluttningen som kyrkogården ligger på. De kraftfulla grindpelarna med smidesgrindar i muröppningarna liksom den hamlade trädkransen är andra viktiga karkatsärrskapande drag i den äldre delen.

Innanför murarna har kyrkogården en mer strikt uppbyggnad med raka gångar vilka mötes vid kyrkan som ligger i den norra delen av kyrkogården. Kvarteren har oregelbundna former och storlek men kännetecknas av öppna gräsytor med främst stående gravar. I det största kvarteret, B, söder om kyrkan, finns främst höga stående gravvårdar från tiden kring sekelskiftet 1900. De står i raka rader vända mot öster enligt gammal tradition. Kvarter A, vilket är uppdelat i flera mindre delar, finns främst finns gravvårdar från en bit in på 1900-talet vilka är vända på olika sätt för att bli synliga inifrån kyrkogården.

Söder om den gamla kyrkogården finns en stor del utvidgad på 1930-talet och karaktäriseras av den strikta och strama stil som var typisk för tiden. Raka huvudaxlar delar in sluttningen, vilken tuktats till plana terrasser, i nästan likvärdiga rektangulära kvarter indelade av raka grusgångar. Denna del inramas av kvaderhuggna terrassmurar, raka trädrader och sedan några år även ett enkelt smidesräcke. Kvarteren karakteriseras av en tydlighet, enkelhet, med 1900-talets relativt likvärdiga stående gravvårdar i sten vända mot kvarterets genomgående grusgång. Ett fåtal av gravvårdarna har bevarad stenram, vilket förr troligen förekom vid de flesta gravvårdarna.

En stor del av de övre delarna, närmast den äldsta delen av kyrkogården finns öppna gräsytor ännu inte tagna i bruk. En liten del av denna yta har under 2010-talet gjorts om till askgravlund. Den är typisk för sin tid genom sin uppbyggnad av runda naturstenar och plantering.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING OCH BEVARANDEFÖRSLAG

Riktlinjer för kyrkogården som helhet

Följande delar av kyrkogården har bedömts som väsentliga att bevara ur kulturhistorisk synpunkt. I förvaltningen och vid eventuella ändringar av kyrkogården som helhet skall särskild hänsyn tas till följande punkter:

- Kyrkogårdens och kvarterens nuvarande planform och gångsystem bör bevaras och inte väsentligt ändras. Detta för att vidmakthålla och synliggöra kyrkogårdens olika utvidgningsfaser. Eventuell ytterligare utvidgning bör utföras på sådant sätt att den blir lätt avläsbar i framtiden.

- Gångsystemets beläggning med grus skall så långt som möjligt bevaras. Vid påfyllning av grus skall överensstämmande material användas. Gångarna bör ej beläggas med asfalt eller överväxas. Vid behov av ytterligare handikappanpassning skall samråd ske med Länsstyrelsen för att hitta alternativt beläggningsmaterial.

- Gamla kyrkogårdens omgärdning av den kallmurade skalmuren med hamlad trädkrans utgör en viktig del av kyrkogårdens karaktär och skall därför bevaras och underhållas. Det samma gäller för de delar av muren som anlades när nya kyrkogården byggdes under 1930-talet.

- Entréer med smidesgrindar och grindstolpar har stort miljöskapande värde och skall bevaras och underhållas med traditionella metoder och material.

- Vegetationen är en viktig del av kyrkogårdens karaktär. Speciellt viktigt för kyrkogårdens karaktär är den hamlade trädkransen. Kyrkogårdens träd och övrigt växtmaterial skall skötas och underhållas. Skadat växtmaterial skall så långt som möjligt bytas ut mot ursprunglig eller liknande arter. Vid eventuell förändring av trädkransar runt kyrkogården krävs samråd med Länsstyrelsen.

- I övrigt är den sparsamma vegetationen i de äldre kvarteren ett karaktärsdrag som bör värnas. Växter och planteringar vid enskilda gravar skall vårdas, hållas i låg höjd och ringa omfattning för att inte bli ett allt för dominant inslag på kyrkogården.

- Serviceplatser med vattenposter, redskapsställ och sopkärl samt bänkar, informationstavlor och belysning skall anpassas till kyrkogårdens karaktär. Beträffande materialval, storlek och utformning skall dessa vara neutrala och anpassas till miljön och till de på kyrkogården befintliga material. Sopkärl, vattenposter etc. bör ej placeras i direkt anslutning till gravvårdar.

- Samråd med Länsstyrelsen skall ske vid ändring eller komplettering av belysning på kyrkogården.

Gammaldags parkbänk med gjutjärnsgavlar som denna vid kyrktornets södra vägg, kan passa i de äldre delarna av en kyrkogård.

Den nyare delen av kyrkogården karakteriseras av 1930-talets strikta kyrkogårdsideal med symmetri, raka enhetliga rader, terrasseringar och raka gångar.

Riktlinjer för mycket värdefulla gravar, klass 1

Cirka sju gravvårdar på Gunnarsjö kyrkogård har bedömts som klass 1-gravar. När gravrätten för en kulturgrav tillfallit gravrättsupplåtaren ska följande riktlinjer följas för dessa:

- De ska bevaras och vårdas på plats. De får inte återupplåtas eller återanvändas. Gravvårdarna som står uppradade längs den östra muren i kvarter B kan eventuellt flyttas då de redan är flyttade men bör få en värdig placering på kyrkogården. Tillstånd måste dock sökas hos länsstyrelsen för ändrad placering.

- Även alla tillhörande omgärdningar som järnstaket och stenramar skall bevaras och vårdas och underhållas med traditionella metoder.

- Vid vård och underhåll av samtliga gravvårdar ska material och teknik anpassas till gravens befintliga utformning och material.

- Skadade vårdar ska lagas. Företrädelsevis anlitas konservator för att upprätta program för att åtgärda skadade äldre gravanordningar.

- En plan för att stabilisera och återmontera nedlagda/instabila gravar bör upprättas.

- Om man på något sätt vill ändra eller flytta en kulturgrav ska tillstånd sökas från länsstyrelsen.

Riktlinjer för värdefulla gravar, klass 2

Cirka 70 gravvårdar på Gunnarsjö kyrkogård har bedömts som klass 2-gravar. När gravrätten för en kulturgrav tillfallit gravrättsupplåtaren ska följande riktlinjer följas för dessa:

- Gravvårdar i klass 2 ska bevaras och vårdas på ursprunglig plats eftersom de ofta är värdefulla även genom sin befintliga placering.

- Alla tillhörande omgärdningar som gjutjärns- och smidesstaket samt stenramar skall bevaras och vårdas och underhållas med traditionella metoder.

- Skadade vårdar ska lagas. Företrädelsevis anlitas konservator för att upprätta program för att åtgärda skadade äldre gravanordningar.

- En plan för att stabilisera och återmontera nedlagda/instabila gravvårdar bör upprättas.

- Vid vård och underhåll av samtliga gravvårdar ska material och teknik anpassas till gravens befintliga ut-formning och material.

- De finns en möjlighet att återupplåta dem för återanvändning, utan eller med försiktig omarbetning.

- Liggande gravvårdar kan inte åtrupplåtas. Gravplatsen kan dock kompletteras med nya liggande vårdar intill den äldre.

- Ny inskription bör utföras på ett tidstypiskt sätt vad gäller bearbetning. Stenens befintliga inskription och dekor bör om möjligt bevaras t.ex. genom att stenen vänds eller att inskriptionen täcks med en metallplatta med ny inskription.

- Om en befintlig gravplats i klass 2 skall kompletteras med nya vårdar som t.ex. placeras i stenram, bör den nya vården anpassas till den äldre vården genom liknande material, bearbetning, typsnitt och formspråk. Det är lämpligt att nya gravvårdar framför befintlig stående sten med eller utan stenram, utförs som en liggande gravvård och bör inte utgöra ett dominerande inslag i gravplatsen genom material och storlek.

- Vid omarbetning av vård rekommenderas dokumentation genom fotografering. Dokumentationen bör ta fasta på stenens helhetsutseende, detaljer och text, samt vårdens placering på kyrkogården. Materialet bör sedan arkiveras då det är av stort värde för den fortsatta samhällsforskningen och för enskilda släktforskare.

Generella riktlinjer för alla gravvårdar

För att bevara kyrkogårdens karaktär har följande värden bedömts som väsentliga att bevara ur kulturhistorisk synpunkt. I förvaltningen och vid eventuella ändringar av gravvårdarna skall särskild hänsyn tas till följande punkter:

- Vid vård och underhåll av samtliga gravvårdar skall material och teknik anpassas till gravvårdens befintliga utformning och material.

- Nya gravvårdar kan tillåtas i alla kvarter. Vid nytillskott av gravvårdar bör detta i första hand ske på befintliga tomma gravplatser. Nya gravvårdar bör ansluta till helheten och anpassas efter närliggande befintliga gravvårdar och kvarterets karaktär vad gäller placering, storlek och materialval så att kvarterens karaktär inte förvanskas.

- Om det är möjligt bör det strävas efter att bevara och återupplåta även de gravvårdar som inte är utpekade som kulturhistoriskt värdefulla. Detta gäller framför allt äldre stenar från tiden före 1950. De kan eventuellt flyttas, men gärna inom det befintliga kvarteret för att ännu visa kvarterets eller kyrkogårdsdelens årsring och historia.

- Det är bättre att lägga ned en sten, på ett ordnat och prydligt sätt än att ta bort den och förstöra den.

- Om skäl för bevarande saknas kan dock gravvårdarna bortföras. Gränsen för vad som betraktas som kulturhistoriskt värdefullt flyttas ständigt framåt och inom ett tiotal år kan 1950–60-talens gravvårdar betraktas som spår av äldre tiders gravvårdskultur som hotas av utplåning. Det är därför önskvärt att man så långt det är möjligt bevarar alla gravvårdar på sin ursprungliga plats.

- Vid omarbetning av befintlig gravvård bör man ta särskild hänsyn till gravvården utformning vad gäller omgärdning, detaljer och dekor. Inskriptioner med gårdsnamn och titlar, vilka har ett stort lokalhistoriskt värde, bör inte tas bort. Stenens inskription bör om möjligt bevaras t.ex. genom att stenen vänds eller att inskriptionen täcks med metallplatta med ny inskription.

- Detaljer i form av duvor, kors, urnor, järndetaljer, stenklot etc. ska bevaras på befintlig plats inom gravvårdarna.

- Alla befintliga stenramar bör bevaras. Hör de till en vård som inte är klassificerad bör de bevaras och återupplåtas.

- Nya stenramar kan tillåtas i kvarter A, B, E-H.

- Vid förflyttning och omarbetning av en vård rekommenderas dokumentation genom fotografering. Genom fotona ska framgå stenens helhetsutseende, detaljer och text, samt vårdens placering på kyrkogården. Fotona bör sedan arkiveras då detta är av stort värde för den fortsatta samhällsforskningen och för enskilda släktforskare.

Riktlinjer för varje enskilt kvarter och dess gravvårdar

Kulturhistorisk bedömning av kvarter A och B

Utöver de generella reglerna rekommenderas därför följande:

- Inom gamla kyrkogården, kv. A och B, är vegetationen i form av den hamlade trädkransen viktiga för kvarterens karaktär och bör därför vårdas och bevaras. Den sparsamma vegetationen vid vårdarna bör vidmakthållas.

- Nya gravvårdar skall placeras i riktning så som de befintliga gravvårdarna, öst-västligt.

- Kvarterets karaktär är starkt förknippad med en variation och viss oregelbundenhet. Denna karaktär bör bevaras genom att undvika uppriktning av gravrader inom kvarteren.

- Vid komplettering med nya gravvårdar bör otuktade naturstenar undvikas då dessa inte ansluter till kyrkogårdens befintliga karaktär.

- Nya stenramsgravar kan anordnas.

Kulturhistorisk bedömning av kvarter E, F, G och H samt I

Utöver de generella reglerna rekommenderas därför följande:

- Gravvårdar äldre än 1950 bör ej borttagas

- Nya gravvårdar skall placeras i riktning mot gången genom kvarteren så som de befintliga gravvårdarna.

- Nya stenramsgravar kan anordnas.

- Kvarterets relativa likformighet när det gäller storlek och material på gravvårdarna bör bevaras.

- Askgravplatsen byggs ut och sköts som en mer parkartad del av kyrkogården.

KÄLLOR

Kulturmiljöprogram för Varbergs kommun, Kula HB, Kulturmiljö Halland, Länsstyrelsen i Halalnds län, Varbergs kommun, 2016

Ogstedt, Henrik, Gunnarsjö kyrkogård, Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering med beva-randeprogram, 2011-05-23, Niras

Riksantikvarieämbetets Kulturmiljöbild, https://kmb.raa.se/

Riksantikvarieämbetet, Kringla, https://www.kringla.nu/kringla/

Digitalt museum, foton från Hallands konstmuseums samlingar

Kulturmiljö Hallands arkiv, Hallands länsmuseer

BILAGA 1. KLASS 1 OCH 2-GRAVAR PÅ GUNNARSJÖ KYRKOGÅRD - KARTOR

Klass 1 och 2-gravar i kvarter A och B

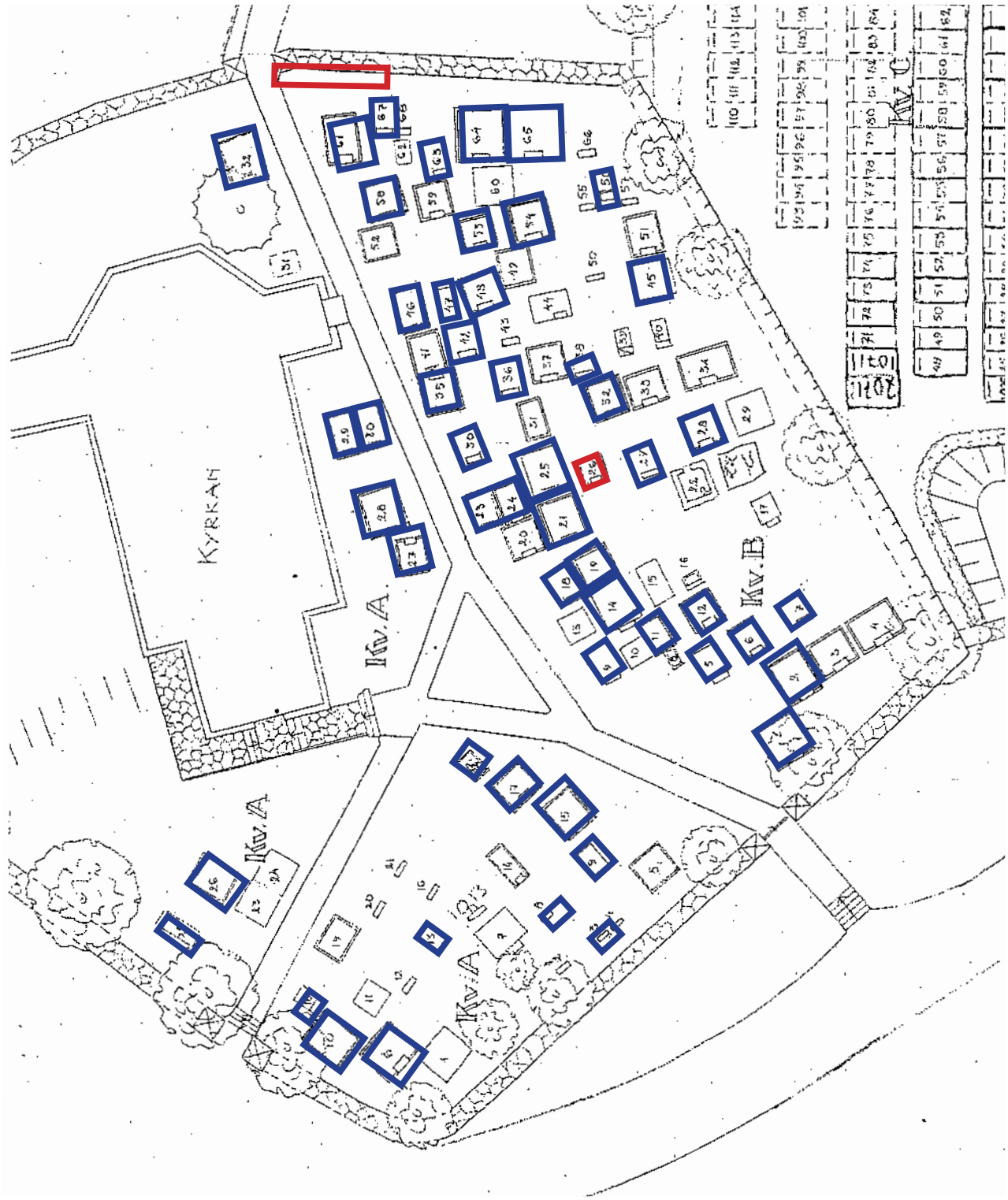

Klass 1 och 2-gravar i kvarter C-H

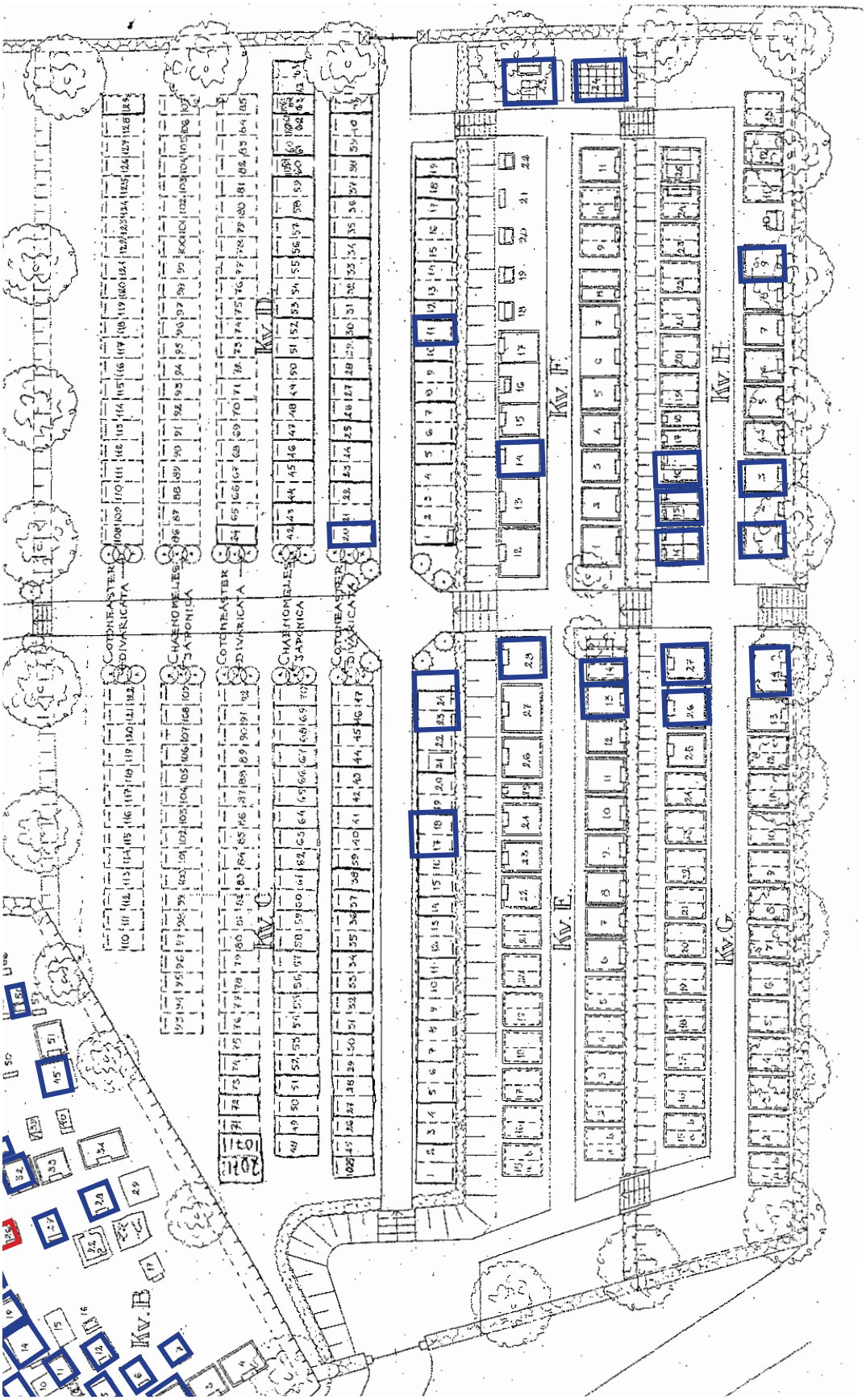

BILAGA 2. KULTURGRAVAR PÅ GUNNARSJÖ KYRKOGÅRD - TABELL

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
A	4	2		Landtbrukare Gustaf Efraim Johansson 1842-1911 Johanna Petronella f. Bengtsson 1846-1926	Tidstypisk hög smalsten från 1890-1930-tal i nationalromantisk stil, miljöskapande		
A	6	2		Hemmansägaren Karl Johan Jonsson 1858-1936 hustrun Anna Kristina Jonsson 1867-1931	Tidstypisk gravvård från 1920-40-tal, låg bred utformad som en del av en helhet med dekorativt utförd stenram, varav endast den bakre delen återstår, miljöskapande		
A	8	2		Abraham Anderssons familjegrav	tidstypisk från 1920-talet, mindre och enkalre exempel från denna tid, bidrar till den varierade karaktären i kvarteret	Instabil, tillfälligt stbiliserad	Stabilisera
A	9	2		Kristiansson Lars 1838-1911 Augusta 1863-1922	tidstypisk från 1920-50-talet, mindre och enklare samt liggande exempel från denna tid, bidrar till den varierade karaktären i kvarteret		
A	10	2		Anders Emanuelsson 1864-1940 Makan Anna 1853-1920 sonen Ernst 1889-1912	tidstypisk från 1920-talet, mindre och enklare samt liggande exempel från denna tid, bidrar till den varierade karaktären i kvarteret		
A	13	2		Tilda Karlsson 1874-1930 Gud löne dig	tidstypisk från 1920-50-talet, mindre och enklare samt liggande exempel från denna tid, bidrar till den varierade karaktären i kvarteret, intressant och ovanlig inskription	Påväxt, smuts	remgör
A	15	2		Hustrun Albertina Johansson 1875-1918	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande		

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
A	17	2		Torparen Emanuel Gunnesson 1844-1926 hustrun Ella Britta 1838-1916	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande	Påväxt, smuts	rengör
A	18	2		Hemmansägaren J.B. Larsson 1856-1916 hustrun Charlotta Larsson 1862-1933	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande		
A	22	2		Vilorum för Lilla Gunvor Morbror Einar 1862-1933	Exempel på mindre och enkalre gravvård från tidigt 1900-tal, socialhistoriskt värde,, bidrar till den varierade karaktären i kvarteret		
A	25	2		Kajsa Svensson 1858-1933	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande		
A	26	2		August Gabrielsson Kullen	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande		
A	27	2		Anders Andersson 1863-1930 Storegården	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, en av få med bevarad stenram, miljöskapande	Gott skick	
A	28	2		f.d. nämndemannen A. Abrahamsson 1827-1922 Storegården hustrun Anna-Britta 1836-1910	Tidstypisk gravvård från 1890-10-tal, med bevarad stenram, hög smalsten i flera delar, miljöskapande	Gott skick	

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
A	29	2	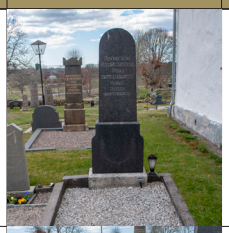	Kyrkvärden Joh.s Gabrielsson, Storeg. 1842-1916 Hustrun Susanna 1849-1940	Tidstypisk gravvård från 1890-20-tal, med bevarad stenram, hög smalsten i flera delar, miljöskapande		
A	30	2		L.J. Gabrielsson Familjegrav	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, en av få med bevarad stenram, fint arbetad dekor, miljöskapande		
A	32	2		Åt minnet av far och mor (På minnesplakett framför vården: Emanuel Gabrielsson 1837-1918 Edela Stina f. Nilsdotter Gabrielsson 1833-1914 Högsäteslund	Den neda gravvården på östra sdian av kyrkan i kvarter A, typisk art deco, 1920-40-tal	Gott skick	
B	1	2		Johs Olsson Stommen Familjegrav	tidstypisk från 1920-30-talet, mindre och enklare exempel från denna tid, bidrar till den varierade karaktären i kvarteret	Gott skick	
B	2	2		Hem-äg P.J. Johansson 1859-1943 Anna Krestina Johansson 1854-1928 Bro	Tidstypisk gravvård från 1890-20-tal, hög smalsten i flera delar, miljöskapande	Gott skick	
B	5	2		Hemmmansägaren Karl J. Pettersson 1855-1929 Hustrun Kristina Nilsdotter 1859-1907 Flahult Östberg Sonen Edvin reste vården	Tidstypisk gravvård från 1890-10-tal, hög smalsten i flera delar, miljöskapande, intressant inskription	Gott skick	
B	6	2		Hemansägaren Johan Jönsson 1846-1929 hustrun Ingelena 1849-1936 Gudmundared	Sent exempel på hög smalsten som förekom under senare 1880-1910-tal, miljöskapande	Gott skick	

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
B	7	2		Snickaren Nils Aron Olofsson 1864-1930 Flyghult	Tidstypisk gravvård från tiden 1900-1930 med nationalromantiska drag, miljöskapande, intresant yrkestitel, ovnaligt utformad dekor	Gott skick	
B	9	2		Här vilar våra kära föräldrar Joh:s Hammar hustrun Britta	Tidstypisk korsformad gravvård från tiden 1900-1930 i klassicistisk stil, miljöskapande	Påväxt och instabil	Rengör enligt råd och stabilisera
B	11	2		Hem. Äg Carl P. Jönsson 1849-1904 hans maka Anna Britta 1850-1925 Lammhult dottern Alma 1888-1964	Tidstypisk gravvård från tiden 1900-1930 i klassicistisk stil, miljöskapande	Gott skick	
B	12	2		Hemmansägaren Joh:s Nilsson 1859-1904 hustrun Lotta 185x-1929	Tidstypisk gravvård från tiden 1900-1930 i klassicistisk stil, miljöskapande	Påväxt	Rengör enligt råd
B	14	2		Elis G. Larsson 1898-1932 Esbjörnaredtorp	Tidstypisk gravvård från tiden 1900-1930 i klassicistisk stil, miljöskapande	Påväxt	Rengör enligt råd
B	18	2		Hustrun Berta Svensén 1897-1929	Moderniserad variant av en äldre typ av gravvård, med slipad diabas vilket var vanligare en bit in på 1900-talet, miljöskapande	Gott skick	

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
B	19	2		Hemmansägaren Carl Aug. Carlsson 1859-1920 hustrun Elemina 1860-1931 sonen Gustav reste vården	Sent exempel på hög smalsten som förekom under senare 1880-1910-tal, miljöskapande	Påväxt	Rengör enligt råd
B	21	2		Lantbrukaren Lars Johan Emanuelsson Kullen 1848-1930 hustrun Britta Lena 1844-1933	Sent exempel på hög smalsten som förekom under senare 1880-1910-tal, miljöskapande		
B	23/24	2		(23)Hem-äg J. L. Pärsson 1861-1945 hustrun Charlotta Kristina 1860-1934 Gudmundared (24) Per Hansson 1821-1906 hustrun Gunilla 1822-1900	tistypiska gravvårdar från 1930-40-talen, rel. vanligt grepp att placera två lika gravvårdar i samma familjegrav, miljöskapande		
B	25	2		xxxxx	Hög smalsten som förekom under senare 1880-1920-tal, miljöskapande	Vittrad, påväxt, svårläst	Rengör
B	26	1		xxxx xxxx 1903-1910 Axel R.....d 1907-19xx Sigrid Emilia 1909-1910 Aug. Anderssons barn	Tidstypisk gravvård i staketomgärdad grav vilket kännetecknade det sena 1800-talet, enda staketet på kyrkogården, miljöskapande och bidrar till variation i kvarteret, barngrav	Svårläst	Rengör
B	27	2		Carl Tolin 1856-1926 A.G. Andersson xxxx-1927	Hög gravvård, sent exempel på gravvård typisk för 1910-20-talen, miljöskapande, dekor av duva vanligt under sent 1800-tal	Viss påväxt	Rengör
B	28	2		Hemmansägaren Johan E. Andersson 1869-1932 hustrun Anna Britta 1867-1942	Sent exempel på hög smalsten som förekom under senare 1880-1910-tal, miljöskapande	Gott skick	

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
B	30	2		A.B.S.A. 1835-1911 S.J.L.S 1862-1895 B.L.S.K. 1853-1921	Sent exempel på hög smalsten som förekom under senare 1880-1910-tal, miljöskapande	Svårläst, vittrad	rengör, fyll ev i texten med färg
B	32	2		Lars Eliasson 1861-1955 hustrun Anna 1856-1916 Sonen Gustav 1897-1918 Dottern Jenny 1900-1990	Exemep på mindre och enkalre gravvård, tidstypisk från tidigt 1900-tal, miljöskapande, bidrar till variation	Påväxt	Rengör
B	35	2		Hemmanägaren Abraham Nilsson Frebbeshult Familjegrav	En av få bevarade gravvårdar i jugendstil/artdeco med livsten, sidostenar och ram utformade som en estetisk helhet	Gott skick	
B	36	2		Lars Johansson 1828-1924 hans maka Anna 1825-1918	Hög gravvård, typisk för 1910-20-talen, miljöskapande	Rikig påväxt, svårläst	Rengör
B	38	2		Hemmansägaren Erik Andersson 1825-1916 hustrun Lena Kajsa 1839-1908	Tidstypisk gravvård från 1890-10-tal, hög smalsten i flera delar, miljöskapande	Påväxt, vittrad, något svårläst	Rengör, fyll ev i texten med färg
B	42	2		Torparen Kristian Persson 1839-1920 hustrun Anna Lena Larsdotter 1847-1927 Rest av barnen	Sent exmepl på gravvård tidstypisk för sent 1800-tal, miljöskapande, intressant titel	Påväxt, vittrad, något svårläst	Rengör, fyll ev i texten med färg
B	45	2		August Larssons familjegrav	Tidstypisk ramgrav från mitten av 1900-talet, miljöskpande	Svårläst	Rengör

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
B	46	2		Hemmansägaren Car Petter Olofsson 1908 hustrun Inga Lena 1903	Enda gravvården utformad endast som en ram med inskription, relativt tidstypisk, miljöskapande, en av få ramar kvar på kyrkogården	Gott skick	
B	47	2		Margit 1925-1926 Botared	Liten enkel tidstypisk gravvård över barn, socialhistoriskt värde	Gott skick	
B	48	2		Syskonen Johan 1896-1901 Karin 1914-1954	Gravvård typisk för mitten av 1900-talet med tillhörande ram, miljöskapande	Livstenen nedlagd	Återställ stående
B	53	2		John Aron Larsson 1854-1927 hustrun Maria 1855-1956 alida 1887-1887 Edit Johansson 1921-1923	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande	Viss påväxt	Rengör
B	54	2		Kommunalordf. August Larsson 1858-1915 Alma 1865-1947 fr Gudmundared	Sent exempel, moderniserad variant, på hög smalsten som förekom under senare 1880-1910-tal, miljöskapande, lokalhistorikst intressant titel	Instabil	Stabilisera
B	56	2		Anna Kristin Karlsson 1858-1930 fr Övrå	Tidstypisk gravvård i klassicistisk stil, från 1910-40-tal, miljöskapande	Gott skick	
B	58	2		Hemmansägaren Håkan Samuelsson 1838-1929 Hustrun Edla Kristina Olofsdotter 1844-1917		Svårläst	Rengör

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
B	61	2		Handlanden Lars Eriksson Bäck 1840-1923 hustrun Anna Johanna 1842-1901	Tidstypisk gravvård från tidigt 1900-tal, lokalhistoriskt intressant titel, miljöskapande	Gott skick	
B	63	2		Ada Karlsson Neråa	Fint arbetad gravvård i art deco stil, ovnalig dekor, typisk frö omrking 1930-40-talen, miljöskapande	Gott skick	
B	64	2		C.A. Almqvist familjegrav	En av få bevarade gravvårdar i jugendstil/artdeco med livsten, sidostenar och ram utformade som en estetisk helhet	Gott skick, något svårläst	Fyll i text med svart färg
B	65	2		Bröderna Komministern av Trelleborg och Maglarps församlingar C. O. Carlsson 1856-1926 Fanjunkaren vid Waxholms grenadjärregemente G. E. Karlsson 1866-1913 *liggande*: Klara Andersson 1845-1905	En av få bevarade gravvårdar i jugendstil/artdeco med livsten, sidostenar och ram utformade som en estetisk helhet, intressanta och lkoalhistoriskt värdefulla titlar	Gott skick	
B	67	2		Hustrun Sofie Erikssen f. Sevnsén 1898-1923	Tidstypisk gravvård från tidigt 1900-tal, miljöskapande	Gott skick	
B	vid östra muren	1		xxx	hög ålder, från tidigt 1800-tal, typisk för området men unik hantverksprodukt	Svårläst	Skötselrekommendationer tas fram av konservator
B	vid östra muren	1		Her under lige R. T. xxxx	hög ålder, från tidigt 1600-tal, anknytning till danska arvet, typisk för området men unik hantverksprodukt		Skötselrekommendationer tas fram av konservator
B	vid östra muren	1		xxxx	hög ålder, från tidigt 1800-tal, typisk för området men unik hantverksprodukt	Svårläst	Skötselrekommendationer tas fram av konservator

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
B	på östra muren	1		xxx	hög ålder, från tidigt 1600-tal, anknytning till danska arvet, typisk för området men unik hantverksprodukt	svårläst	Skötselrekommendationer tas fram av konservator
B	vid östra muren	1		xxxx	hög ålder, från tidigt 1800-tal, typisk för området med text inhuggen i cirklar, men unik hantverksprodukt	Svårläst	Skötselrekommendationer tas fram av konservator
B	vid östra muren	1		xxxx	hög ålder, från tidigt 1800-tal, typisk för området med text inhuggen i cirklar, men unik hantverksprodukt	Svårläst	Skötselrekommendationer tas fram av konservator
C	17-18	2		Kyrkovaktmästaren Oskar Olsson 1882-1966 Hilda Olsson 1890-1988 Eksäter	Fitn arbetad och exklusiv gravvård i tidstypisk stil, lokalhistoriskt intrtessant titel	Gott skick	Skötselrekommendationer tas fram av konservator
C	23,25	2		Hem-äg Johan Carlsson 1886-1964 Alma Carlsson 1893-1966	Fint och välarbetat exempel på gravvård från 1960-talet, visar årsring	Gott skick	
D	20	2		Poststationsföreståndare Alice Andersson 1904-1979 Storegården	Fint och välarbetat exempel på gravvård från 1960-talet, visar årsring, lokalhistoriskt intressant titel, en av få kvinnor med yrkestitel	Gott skick	
E	13	2		C. H. Jönsson 1845-1937 hustrun Anna Brita 1852-1943 Halla	Ovanlig dekor (trol stiliserad bild symbol för järnvägsarbetare) på en i övrigt tidstypisk liten gravvård, exmpel på mindre gravvård, årsring	Gott skick	
E	14	2		Torbjön 1961 Ingegerd 1936	Barngrav från 1930-talet, en av de äldsta i denna del av kyrkogården, årsring, socialhistoriskt värde	Gott skick	Fyll ev i text med svart färg
E	28	2		Häradsdomaren Alfred Andersson 1866-1950 Storegården Hans maka Elemina 1873-1956 Familjegrav	Påkostad och fint utformad tidstypisk grav med tillhörande ram dekorerad med stenklot, en av få ramgravara som bevarats i denna del, lokalhistoriskt intressant titel	Gott skick	
F	11	2		L.J. Karlsson 1858-1936 hustrun Anna Maria 1854-1936	Enkalre utformad tidstypisk grav med tillhörande ram, en av få ramgravara som bevarats i denna del, en av de äldsta i denna del av kyrkogården - årsring	Viss påväxt	Rengör

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
F	14	2		Harry Gabrielsson 1894-1956 Judith 1901-2001	Tidstypisk tlitet kors, men det enda på Gunnarsjö kyrkogård, miljöskapande	Gott skick	
F	23	2		Vilorum för Syskonen Håkansson Falhult	Påkostad och fint utformad tidstypisk grav, stenlagd gång fram till gravvården, miljöskapande	gott skick	
F	24	2		f.d. Kommunalordf. S.C. Håkanssons Falhult Familjegrav dottern Svea 1902-1984 sonen Ernst 1906-1947	Påkostad och fint utformad tidstypisk grav, stenlagd yta framför gravvården, några av stenanra har inskriptioner som gravvård, miljöskapande, lokalhistoriskt intressant titel	Gott skick	
G	14	2		Hemmansägaren Emil Johanssons Holm familjegrav	Fint utformad och dekorerad gravvård i typisk art decostil med eldslågor och stiliserat timglas	Gott skick	
G	26	2		Här vilar Alfred Larsson 1888-1979 Makan Alma 18 85-1947 Övrå	Fint utformad och dekorerad gravvård i typisk art decostil	Gott skick	
G	26	2		Gunnar Johansson 1910-1938 Övrå	Fint utformad och dekorerad gravvård i typisk art decostil	Påväxt	Rengör
G	27	2		Hemmanägaren B.G. Christensson Flyhult familjegrav	Påkostad och fint utformad tidstypisk grav med tillhörande sidostenar och ram, en av få ramgravar som bevarats i denna del	Gott skick	
H	1	2		Hem-äg S.J. Svenssons familjegrav	Påkostad och fint utformad tidstypisk grav med tillhörande sidostenar och ram, en av få ramgravar som bevarats i denna del	Gott skick	
H	3	2		Carl Carlsson Risa Familjegrav	Påkostad och fint utformad tidstypisk grav med tillhörande sidostenar och ram, en av få ramgravar som bevarats i denna del	Gott skick	

Kvarter	Grav-nr.	Klass	Foto	Text	Värdering/Kommentar	Skada	Åtgärd
H	9	2		Vägförmannen G. A. Bolander 1889-1958 hulda Bolander 1900-1992	Fint arbetad gravvård i tidstypisk stil, intresant titel	Gott skick	
H	14	2		Anders Larsson 1851-1939 Gudmundared	Exempel på mindre och enklare gravvård från 1930-talet	påväxt	Rengör
H	15	2		Lotta Kristina Abrahamsson 1856-1941 Elmhult	Exempel på mindre och enklare gravvård från 1940-talet	Påväxt	Rengör
H	1015	2		Lina Karlsson 1867-1943 Bäck	Exempel på mindre och enklare gravvård från 1930-talet	Gott skick men nedlagd	Återställ stående

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2022

2022:1 Fortsättningen av den arkeologiska utredningen inom Norra Villmanstrand, Halmstad kn, Snöstorps sn 2021.
2022:2 Tre fornlämningar inom Trönninge 2:27. L2020:3647, L2020:3649, L2020:3653, Arkeologisk förundersökning.
2022:3 Skogskyrkogården i Falkenberg, kulturhistorisk inventering
2022:4 Alafors kvarnmiljö, antikvarisk utredning inför förbättrad fiskvandring
2022:5 T4 Hässleholm, Matsalen, antikvarisk förundersökning
2022:6 Arkeologisk utredning 2021 inför den nya Slottsmöllebron, Halmstad 9:14 och Halmstad 10:26 m fl
2022:7 Köinge kyrka, Utvändig renovering, antikvarisk medverkan
2022:8 Arkeologisk utredning inför solkraftspark i Harplinge. Harplinge sn, Arkeologisk utredning steg 1
2022:9 Övraby VA, Övraby socken, Halmstad 9:26, Arkeologisk utredning 2021
2022:10 Tidigmoderna odlingslager och bebyggelselämningar i kv Grev Kristoffer, Halmstad, Arkeologisk schaktningsövervakning 2020
2022:11 Skottorps slott, Renoveringsåtgärder 2020-21, Antikvarisk medverkan
2022:12 Eskilstorp, planutredning
2022:13 Tingshuset, Höken 3, Laholm. Antikvarisk förundersökning
2022:14 Varbergs kyrka, antikvarisk förundersökning
2022:15 Armékåren 14, antikvarisk förundersökning
2022:16 Morups kyrkogård, uppdatering av kulturhistorisk dokumentation och bevarandeplan
2022:17 Tönnersjö kyrka, renovering av golv m.m
2022:18 Arkeologisk förundersökning av L1997:7567, Landa socken, Sintorp 3:6
2022:19 Teater Storan, Svärdet 8, Antikvarisk medverkan
2022:20 Centralskolan, Tvååker. Antikvarisk förundersökning 2022:21
2022:21 Från stenålder till vikingatid i Hunnestad. Hunnestads sn, Arkeologisk förundersökning av L2020:6458
2022:22 Hasslövs kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
2022:23 Våxtorps kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
2022:24 Fiberledning vid Norre Port, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2022
2022:25 Fiberledning i Klostergatan, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2022
2022:26 Gällareds kyrka, dränering, antikvarisk medverkan
2022:27 Elskåp vid Lilla Torg, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2021
2022:28 Gunnarsjö kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
2022:29 Tröinge 2:21 och 3:107, Falkenberg, Vinbergs sn, Tröinge 2:21 och 3:107, Arkeologisk utredning 2022
2022:30 Slöinge kyrka, styrsystem, antikvarisk medverkan
2022:31 Under granarna i Älvasjö 1:3, Övraby sn, Halmstad kommun, Älvasjö 1:3, Arkeologisk utredning 2022
2022:32 Krukmakeriet, Lerkvarnen 22 Laholm, antikvarisk förundersökning
2022:33 Stråvalla kyrka, vård- och konserveringsåtgärder, antikvarisk medverkan
2022:34 Prästgården, Kyrkans hus, Sankt Nikolaus 17 Halmstad. Antikvarisk Konsekvensbeskrivning
2022:35 Trädgården 8 m.fl., Falkenberg. Kulturmiljöutredning
2022:36 Stråvalla kyrka, fasad, antikvarisk medverkan
2022:37 Värö kyrkogård, konservering av äldre gravvårdar, antikvarisk medverkan
2022:38 Stafsinge kyrkogård, Kulturhistorisk dokumentation och bevarandeplan
2022:39 Två provgropar i kvarteret Kräftan, Laholms stad, Kv. Kräftan, Arkeologisk förundersökning 1994
2022:40 Tyghuset 6, antikvarisk förundersökning och konsekvensanalys

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00
E-POST: KULTURMILJO@MUSEUMHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.MUSEUMHALLAND.SE